

अध्याय एक

शोध परिचय

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक सिन्धुली जिल्लाका संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन रहेको छ ।

१.२ शोधप्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय सिन्धुली बहुमुखी क्याम्पस अन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, दोस्रो वर्षको (नेपा.शि. ५९८) को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको छ ।

१.३ समस्याकथन

भाषा ज्ञान आर्जनको माध्यम हो । भाषाको माध्यमबाट नै हामी अरुले लेखेर, बोलेर अभिव्यक्त गरेका विचारको सार कुरा ग्रहण गर्दछौं । ज्ञान आर्जनका माध्यममा पढाइलाई एक सशक्त माध्यमको रूपमा लिइन्छ । ज्ञान आर्जनको लागि पढाइ सीपको साथै पठनबोध सीप तथा क्षमताको पनि विकास हुनु आवश्यक देखिन्छ । पठनबोध क्षमता विना विद्यार्थीहरूले आवश्यक ज्ञान प्राप्त गर्न सक्दैनन् । उपयुक्त पठनबोध क्षमता विना जतिसुकै उपयुक्त पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरेतापनि सम्पूर्ण कुरा व्यर्थ रहन्छ । अतः विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन आवश्यक देखिन्छ । यस अध्ययनको लक्ष्य सिन्धुली जिल्लाका संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन रहेकाले विद्यार्थीको पठनबोध क्षमतासँग परिचित हुनु आवश्यक छ । यहाँ उक्त समस्यासँग सम्बन्धित निम्नलिखित समस्याहरूलाई बुँदागत रूपमा उल्लेख गरिएको छ ।

- क) कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता के-कस्तो छ ?
- ख) भाषिक पृष्ठभूमि, स्थानीयता, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा उक्त कक्षाका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता के-कस्तो छ ?
- ग) पठनबोध क्षमतामा के-कस्ता पक्षहरूले बढी प्रभाव पारेका छन् ?
- घ) पठनबोध क्षमता अभिवृद्धिका लागि के-कस्ता उपायहरू बढी सान्दर्भिक हुन्छन् ?

१.४ अध्ययनका उद्देश्य

प्रस्तुत अध्ययनका निम्नलिखित उद्देश्य रहेका छन् :

- क) कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता पहिल्याउनु,
- ख) उक्त कक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको भाषिक पृष्ठभूमि, स्थानीयता, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा पठनबोध क्षमताको पहिचान गर्नु,
- ग) उक्त समूहहरूबीच पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु,
- घ) उक्त विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पाठ्य उद्धरणका बीच पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक स्थिति पहिल्याउनु,
- ङ) पठनबोध क्षमताको अभिवृद्धिका लागि आवश्यक सुझावहरू दिनु ।

१.५ अध्ययनको महत्त्व

भाषिक सीपका माध्यमबाट भाषाका लिखित र मौखिक दुवै रूपलाई आर्जन गर्न सकिन्छ । भाषिक सीपमा दक्षता हासिल गर्ने क्रममा पढाइ सीपको विकास गर्न सकिन्छ । त्यसैले भाषिक सीपमा पठनबोध क्षमताको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ । विद्यार्थीमा पठनबोध क्षमता कमजोर रहेको खण्डमा उनीहरूको अभिव्यक्ति क्षमतामा पनि त्यसको असर पर्ने हुन्छ । पठनबोध क्षमतामा हुने कमजोरीले केवल भाषिक सीप विकासमा मात्र नभएर अन्य विषयको ज्ञानार्जनमा पनि प्रभाव पारेको हुन्छ ।

विद्यार्थीहरूमा पठनबोध सम्बन्धी आवश्यक विकास नभएका खण्डमा सम्बन्धित तहका लागि निर्माण गरिएको पाठ्यक्रमको उद्देश्य समेत पूरा हुन सक्दैन, तसर्थ यसका लागि पठनबोध क्षमताको अध्ययन आवश्यक एवम् महत्वपूर्ण देखिन्छ ।

१.६ अध्ययनको सीमाङ्कन

प्रस्तुत अध्ययनलाई निम्नानुसार सीमाङ्कन गरिएको छ :

- क) सिन्धुली जिल्लाका ६ वटा विद्यालयका २०/२० जनाको दरले १२० जना विद्यार्थीहरूमा अध्ययन केन्द्रित गरी कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।
- ख) सिन्धुली जिल्लाका तीन संस्थागततर्फ सूर्योदय मा.वि., जनता उ.मा.वि., सिन्धुली विद्याश्रम मा.वि. र तीन सामुदायिकतर्फ श्री भविष्य निर्माता उ.मा.वि., श्री कमला उ.मा.वि., श्री मा.वि. खैरेनी, पुगी अध्ययन कार्य सम्पन्न गरिएको छ ।
- ग) कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको भाषिक पृष्ठभूमि, स्थानीयता, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा पठनबोध क्षमताको अध्ययन गरिएको छ ।

१.७ पूर्वकार्यको समीक्षा

कुनै पनि अध्ययन गर्नुभन्दा पहिले यस विषयसँग सम्बन्धित अगाडि नै आइसकेका वा पूरा भइसकेका अनुसन्धानहरूको सिंहावलोकन गर्नु आवश्यक हुन्छ । जसले गर्दा एउटै विषयसँग सम्बन्धित अनुसन्धान पटक—पटक दोहोरिने सम्भावना पनि रहँदैन ।

वास्तवमा पठनबोधविना शिक्षण सिकाइ सफल, प्रभावकारी एवम् उद्देश्यमूलक हुन सक्दैन । त्यसैले प्रस्तुत सिन्धुली जिल्लाका संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययनसँग सम्बन्धित

अनुसन्धानहरू हालसम्म नभएकाले उक्त शीर्षक शोधका लागि महत्वपूर्ण भएको अध्येताको ठहर छ । पठनबोधसँग सम्बन्धित अध्ययनहरू निकै सीमित मात्रामा भएको पाइन्छ । यहाँ तिनै अध्ययनलाई पूर्वकार्यको रूपमा प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरिएको छ :

- क) शंकरकुमार राईद्वारा २०३९ सालमा दशौँ श्रेणीमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको मौन पठनबोध एक अध्ययन शीर्षकमा अध्ययन भएको पाइन्छ । जसको प्रमुख उद्देश्य विद्यार्थीहरूमा रहेको मौन पठनबोध क्षमता पहिचान गर्नु र यसमा देखा परेका कमीकमजोरीलाई केलाई सुभाब दिनु रहेको छ ।
- ख) २०५२ सालमा केदारप्रसाद शर्माद्वारा प्राथमिक तहका नेपाली भाषा विषयका सरकारी पाठ्यपुस्तकको बोधगम्यता सम्बन्धी अध्ययन शीर्षकमा शोध भएको पाइन्छ । उक्त अध्ययनमा प्राथमिक तहका सरकारी पाठ्यपुस्तक बोधगम्य नै भएका तर भाषिक तथा क्षेत्रगत आधारमा नेपाली मातृभाषाका विद्यार्थीभन्दा नेपाली मातृभाषी नभएको विद्यार्थीहरू र पहाड तथा काठमाडौँ उपत्यकाका विद्यार्थीहरूभन्दा तराईका विद्यार्थीहरू प्राथमिक तहको नेपाली भाषाको पाठ्यपुस्तक बोध गर्न पर्याप्त सक्षम नभएको भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।
- ग) वि.सं. २०६२ सालमा कृष्णप्रसाद ज्ञवालीद्वारा कक्षा दसमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा अध्ययन भएको पाइन्छ । उक्त अध्ययन कक्षा दसमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता पहिल्याउनु, स्थानीयता, भाषिक पृष्ठभूमि, लैङ्गिकता, जातियताका आधारमा उक्त कक्षाका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको पहिचान गर्नु र पठनबोध क्षमताको अभिवृद्धिका लागि आवश्यक सुभाब पेस गर्नु जस्ता प्रमुख उद्देश्यमा केन्द्रित रहेको पाइन्छ ।
- घ) वि.सं. २०३९ सालमा रेणुका शाक्यद्वारा पठनबोध एक अध्ययन (सामाजिक कथा विधा कक्षा आठ) शीर्षकमा बोध के हो ? र बोधको उत्तर कसरी दिनु पर्दछ भन्ने कुरा प्रष्ट्याउन अध्ययन भएको पाइन्छ । अध्येताबाट सम्बन्धित

कक्षाका विद्यार्थीहरूमा पठनबोध क्षमताको विकास स्तरभन्दा निकै न्यून रहेको निष्कर्ष निकालिएको देखिन्छ ।

- a) वि.सं. २०५६ सालमा विष्णुहरि घिमिरेद्वारा हाम्रो नेपाली किताब कक्षा आठको बोधगम्यता अध्ययन शीर्षकमा अध्ययन गरिएको पाइन्छ । यस अध्ययनको मूल उद्देश्य कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको बोधगम्यता सम्बन्धी क्षमताको पहिचान गर्नु रहेको छ ।
- च) वि.सं. २०६० सालमा गुरुप्रसाद गौतम उपाध्यायद्वारा कक्षा ९ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा अध्ययन गरेको पाइन्छ । सल्यान र दाङ जिल्लाका सार्वजनिक विद्यालयहरूलाई नमुना छनोट गरी गरिएको अध्ययनमा विद्यार्थीहरूमा पठनबोध क्षमता निकै कमजोर स्थितिमा रहेको निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ ।
- छ) दिव्यकला अधिकारीद्वारा वि.सं. २०६४ सालमा कक्षा ६ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा अध्ययन गरिएको देखिन्छ । उक्त अध्ययन कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता पहिल्याउनु, भाषिक पृष्ठभूमि, स्थानीयता, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा उक्त कक्षाका विद्यार्थीको पठनबोध क्षमता पहिचान गर्नु र पठनबोध क्षमताको अभिवृद्धिका लागि सुझाव पेस गर्नु जस्ता प्रमुख उद्देश्यहरूमा केन्द्रित रहेको पाइन्छ ।
- ज) २०६५ सालमा खगेश्वर रिजालद्वारा कक्षा ५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन भन्ने शीर्षकमा बाग्लुङ जिल्लाका १० वटा विद्यालयका १०० जना विद्यार्थीहरूमा अध्ययन गरेको देखिन्छ । उक्त अध्ययनले विद्यार्थीको पठनबोध क्षमता समग्रमा मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तल बराबरी देखिनाले विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिदैन । गाउँ र नगरका विद्यार्थीहरूबीचमा पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा नगरतर्फका विद्यार्थीहरू गाउँतर्फका विद्यार्थीभन्दा राम्रो रहेको निष्कर्ष निकालिएको

देखिन्छ । माथि उल्लेखित शोधपत्रमा शोधकर्ताहरूले विभिन्न समयमा पठनबोध सम्बन्धी अध्ययन गरेको पाइन्छ । पूर्व अध्ययनमा पठनबोध सम्बन्धी अन्य समस्याहरूको पहिचान भए पनि सम्बद्ध शीर्षकमा अध्ययन भएको नपाइएकाले प्रस्तुत शीर्षकको शोध सान्दर्भिक देखिन्छ ।

१.८ अध्ययन विधि

अनुसन्धान एक औपचारिक र व्यवस्थित कार्य भएकाले प्रस्तुत शोधपत्रमा यस विषयसँग सम्बन्धित खास विधिहरूको उपयोग गरिएको छ । शोधकार्यलाई गन्तव्यतर्फ डोच्याउनका लागि सुस्पष्ट अध्ययन विधिको आवश्यकता पर्ने भएकाले अध्ययन विधिको विवरण सबभन्दा महत्त्वपूर्ण विषय हो । प्रश्नोत्तर विधिबाट अध्ययनलाई अगाडि बढाई विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त अंकलाई मध्यमान, मानक विचलन र प्रतिशतमा गणना गरी T मान निकालिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा सिन्धुली जिल्लाका संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका कक्षा पाँच मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ । कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षक विद्यार्थीहरूसँग सोभै सम्बन्धित भएकाले उनीहरूलाई केन्द्रविन्दु, मानी मूलतः सर्वेक्षण विधिलाई आधार बनाई अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ । अध्ययनको सिलसिलामा अवलम्बन गरिएका विधि एवम् प्रक्रियाको रूपरेखालाई यसरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

१.९ जनसङ्ख्या

प्रस्तुत अध्ययनमा कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ तर अध्ययनको प्रयोजन, समय, लगानी र सीमाका कारण उक्त सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूको अध्ययन गर्न नसकिने भएकाले सिन्धुली जिल्ला सदरमुकाम भित्रका संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई मात्र यस अध्ययनको जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ ।

१.१० प्रतिनिधि नमुना

अनुसन्धानको व्याख्या तथा विश्लेषण गर्दा सम्पूर्ण जनसङ्ख्याबाट लिइएको नमुना महत्वपूर्ण हुने भए तापनि समयको परिधि, भौगोलिक विषमता, देशमा उत्पन्न कठिन परिस्थिति, आर्थिक कठिनाई जस्ता विविध कारणले गर्दा सिन्धुली जिल्लाका ६ वटा विद्यालय छनोट गरिएको छ जसमा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयहरु क्रमशः तीन संस्थागत र तीन सामुदायिक विद्यालयहरुमा, श्री भविष्य निर्माता उ.मा.वि., श्री कमला उ.मा.वि., श्री मा.वि. खैरेनी, रहेका छन् भने संस्थागत विद्यालयहरुमा सूर्योदय मा.वि., जनता उ.मा.वि., सिन्धुली विद्याश्रम मा.वि. रहेका छन् । उपर्युक्त प्रत्येक विद्यालयबाट १० जना छात्र र १० जना छात्रालाई आधार मानिएको छ । यसरी यस अध्ययनको लागि जम्मा ६ वटा विद्यालयका १२० जना विद्यार्थी प्रतिनिधिहरुलाई नमुना छनौटका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.११ सामग्री निर्माण

कुनै पनि शोधकार्यलाई अगाडि बढाउनका लागि सर्वप्रथम अध्ययनको प्रवृत्ति अनुसार सामग्री निर्माण गरिनुपर्दछ । प्रस्तुत अध्ययनमा प्रयोग गरिने सामग्री निर्माण गर्ने क्रममा दृष्टांश र अदृष्टांश गरी दुई किसिमका गद्यांश छनोट गरिएको छ । शिक्षकहरूसँगको परामर्शबाट गद्यांश छनोट गरी दृष्टांश गद्यांश अन्तर्गत पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित 'मेरो नेपाली किताब' कक्षा पाँचमा समाविष्ट 'मूर्खहरूको खोजी', ('कथा') बाट १५ वटा बहुवैकल्पिक प्रश्नहरु तयार गरिएको छ भने अदृष्टांश गद्यांश अन्तर्गत पनि ...मुनाँ पत्रिकाबाट ...तिम्रो चौकी भत्काइदिन्छुँ शीर्षक कथाबाट १५ वटा बहुवैकल्पिक प्रश्नहरु निर्माण गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस प्रकार निर्माण गरिएका सामग्रीहरूलाई शोधनिर्देशक र विषयविज्ञको राय सुभावाका आधारमा आवश्यक परिमार्जन र संशोधन समेत गरी परीक्षणका लागि छनोट गरिएका विद्यालयहरूमा लगी परीक्षण गर्ने कार्यलाई आगाडि बढाइएको छ ।

१.१२ पूर्वपरीक्षण

शोधनिर्देशक तथा सम्बन्धित विषय विशेषज्ञबाट आवश्यक सुभाव सल्लाह लिई तयार पारेका प्रश्नहरूलाई संशोधन गरिएको छ । सम्पादित प्रश्नहरूलाई सिन्धुली जिल्ला स्थित श्री भविष्य निर्माता उच्च माध्यमिक विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत २० जना विद्यार्थी छनोट गरी परीक्षण कार्य सम्पन्न गरिएको छ । पूर्वपरीक्षण पश्चात् प्रत्येक प्रश्नका विद्यार्थीहरूको प्राप्ताङ्कका आधारमा प्रश्नहरूको कठिनाई स्तर तथा विभेददर्शी सूचकका आधारमा प्रश्नहरूको विश्लेषण कार्य सम्पन्न गरिएको छ । उक्त विश्लेषणबाट देखिएका कठिन एवम् सरल प्रश्नहरू तथा सम्पादन सम्बन्धी भएका त्रुटिहरूलाई शोध निर्देशकको सल्लाह बमोजिम परिमार्जन समेत गरी परिमार्जित प्रश्नहरूलाई पुनः सम्पादन गरेर अन्तिम रूप दिई प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.१३ तथ्य सङ्कलन

परीक्षा सम्पन्न भएपश्चात् विद्यार्थीहरूले दिएको उत्तरको परीक्षणबाट प्राप्त अङ्क नै यस अध्ययनको तथ्य रहेको छ । विद्यार्थीको उत्तरपुस्तिका, सङ्कलन पश्चात् प्रश्नहरूको उत्तर कुञ्जिका तयार पारिएको छ । उत्तर कुञ्जिकामा प्रत्येक बहुवैकल्पिक प्रश्नहरूको एक सही उत्तरका लागि २ अङ्कका दरले १५ प्रश्नहरूको जम्मा ३० अङ्कमा वा पूर्णाङ्कमा उत्तर पुस्तिकाको जाँच गरिएको छ । तथ्य सङ्कलनका लागि उत्तरपुस्तिकामा अङ्कित गरिएका प्राप्ताङ्कलाई स्थानीयता, भाषिक पृष्ठभूमि, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृति आदि समूहहरूमा वर्गीकरण गरी तालिकीकरणका माध्यमबाट छुट्टाछुट्टै रूपमा वर्गीकरण समेत गरी अनुसन्धानलाई तथ्यपरक बनाउने कोसिस गरिएको छ ।

१.१४ तथ्यको व्याख्या र विश्लेषण

प्राप्त तथ्यहरूको व्याख्या तथा विश्लेषणका लागि उत्तरपुस्तिका परीक्षणबाट प्राप्त अङ्कहरूका आधारमा सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूको मध्यमान निकालिएको छ । प्राप्त अङ्कलाई स्थानीयता, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृति, भाषिक पृष्ठभूमि आदि समूहका आधारमा समग्र ...दृष्टांश^U तथा ...अदृष्टांश^U पठनबोध क्षमतामा प्राप्ताङ्कलाई प्रतिशतमा गणना गरिएको छ । समग्र तथा समूहगत रूपमा मध्यमान निकाली यिनै प्रतिशत र मध्यमानका आधारमा समग्र तथा समूहहरूको क्षमतालाई व्याख्या विश्लेषण गर्ने काम भएको छ । समूहगत आधारमा विद्यार्थीहरूको प्राप्ताङ्कमा के कति भिन्नता छ भनेर जान्नका लागि मानक विचलन निकालिएको छ । यसका साथै एकै समूहका दुई भिन्न समूहबीच T मानका आधारमा तुलनात्मक विश्लेषण गरी अनुसन्धानलाई बढी गतिशील तुल्याएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनका क्रममा उपयोगमा ल्याएका सा^खख्यिकीय सूत्रहरू निम्न छन्

:

क) मध्यमान

यहाँ,

ख) मानक विचलन

यहाँ,

$N =$ जम्मा संख्या

ग) $T =$ Test

$$T = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{(S_2)^2}{n_2} + \frac{(S_1)^2}{n_1}}}$$

यहाँ,

१.१५ अध्ययनको रूपरेखा

अध्याय एक - शोधपरिचय

अध्याय दुई - सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि

अध्याय तीन - व्याख्या तथा विश्लेषण

अध्याय चार - तुलनात्मक विश्लेषण

अध्याय पाँच - निष्कर्ष तथा सुभाषण

सन्दर्भग्रन्थसूची

परिशिष्टाङ्क

अध्याय दुई सैद्धान्तिक परिचय

२.१ बोधको परिचय

भषिक सन्दर्भमा बोध भन्नाले बुझ्नु हो । 'बुध' धातुमा 'ञ' प्रत्यय लागेर बोध शब्द निर्माण भएको हो जसको शाब्दिक अर्थ 'बुझ्नु' हुन्छ । कुनै लेख्य वा कथ्य अभिव्यक्तिलाई पढेर वा सुनेर त्यसको मूल आशय पहिल्याउनु बोधको कार्य मानिन्छ । भाषाको आदानात्मक र प्रदानात्मक सीपमध्ये बोध आदानात्मक सीप अन्तर्गत पर्दछ । कुनै कुरा व्यक्त गर्नुभन्दा पहिले सो कुरा बुझ्नु पर्ने भएकाले बोधलाई अभिव्यक्तिको पूर्वसर्तका रूपमा लिइन्छ, किनभने व्यक्तिमा अभिव्यक्ति क्षमताको विकास सुरु हुनुभन्दा पहिले बोध क्षमताको विकास हुन थालेको मानिन्छ । तसर्थ बोध बुझ्ने, सोच्ने र स्मरण गर्ने कार्य हो । बोधलाई निम्नलिखित परिभाषामा समेट्ने प्रयास गरिएको छ :

नेपाली अंग्रेजी नेपाली वृहत शब्दकोश (२०५८) अनुसार "बोधलाई जान्ने वा बुझ्ने क्रिया वा जानकारी, ज्ञानको रूपमा परिभाषित गरेको छ ।^{AE}

बोधको मुख्य तात्पर्य वक्ताले लेख्य वा कथ्य रूपमा प्रकट गरेका अभिव्यक्ति ग्रहण गर्नसँग सम्बद्ध छ । त्यसैले यसलाई ग्रहण शक्ति वा क्षमता पनि भनिन्छ (पराजुली, २०४९:११) ।

भाषिक सन्दर्भमा बोधको अर्थ सामान्यतः सुनेका र पढेका सामग्रीहरूको अर्थ बुझाइ भए पनि व्यापक रूपमा कुनै मौखिक, लिखित वा अर्मूत सन्देशको अभिप्राय बुझ्नु बोध हो (शर्मा र पौडेल, २०६०:१०७) ।

बोध भन्नाले सुनेर वा पढेर बुझ्ने क्षमता वा सीप जान्ने वा बुझ्ने काम, समझ वा जानकारी बुझिन्छ (नेवृशं. २०५८:९२९) ।

सुनेर, पढेर, हेरेर कुनै कुरा बुझ्ने काम वा क्षमता, ज्ञान, अनुभव, समझ, सोच, सम्झना, अनुभूति आदिलाई बोधको रूपमा अर्थ्याउन सकिन्छ (प्रा.ने.श., २०६१:७३७) ।

लिखित र मौखिक स्वरुपबाट अभिव्यक्त भएका कुरालाई मनले ग्रहण गर्नु वा बुझ्नु बोध हो (दुर्गेल र अन्य, २०६३:२०५) ।

बोध भनेको कुनै पनि मौखिक वा लिखित अभिव्यक्तिको आशयलाई राम्रोसँग बुझ्नु वा अर्थबोध गर्नु बोध हो (भट्टराई र अन्य २०६५:३१३) ।

बोध भनेको बुझ्नु हो । कुनै लिखित र मौखिक अभिव्यक्तिलाई पढेर वा सुनेर त्यसका बारेमा राम्ररी बुझ्नु नै बोध हो (भण्डारी २०६५:१५८) ।

बोधका सम्बन्धमा अनिवार्य नेपाली शिक्षा निर्देशिका (२०४६:३१३) ले यसरी स्पष्ट पारेको छ : “बोध भनेको सामान्यतः कुनै पनि लिखित वा मौखिक अभिव्यक्ति पढी वा सुनी त्यसको अभिप्राय बुझ्न सक्नु हो । **AE**

सामान्य रूपमा बोधलाई बुझ्नुका रूपमा लिइन्छ तर यहाँ बोध भनेको कुनै लिखित अभिव्यक्तिलाई पढेर त्यसको मूल आशय वा त्यस पाठमा रहेको सार कुरा बुझ्नु र लेख्नु हो । विभिन्न बौद्धिक सामग्रीहरूमा अन्तर्निहित अर्थ बुझ्ने त्यसलाई ट्याक्क प्रकट गर्नु पनि बोध नै हो । बोधमा शब्दको अर्थ र पाठको भाग पत्ता लगाउनुका साथै वाक्यको आशय पत्ता लगाउने काम पनि हुन्छ ।

अङ्ग्रेजीमा बोधलाई 'कम्प्रिहेन्सन' भनिन्छ । जसको अर्थ दिमागी कार्य, समझ, शक्ति, भाषिक क्षमताको विकास वा परीक्षणका निम्ति प्रयोग गरिने अभ्यास हुन्छ । क्याम्ब्रिज अन्तर्राष्ट्रिय शब्दकोशले कुनै पनि अवस्था तथ्यको सचेत तथा पूर्ण रूपले बुझ्ने क्षमता तथा एउटा अभ्यास जसले प्रश्नहरू सोचेर अथवा पढ्न दिएर विद्यार्थीहरूको बुझाइलाई जान्ने प्रक्रिया भनी अर्थ्याएको पाइन्छ । अनिवार्य नेपाली शिक्षण निर्देशिकामा उल्लेख भए अनुसार बोध गर्ने प्रक्रियामा बोधकर्ताले अभिव्यक्तिको मनन गर्दै प्रस्तुत अभिव्यक्ति व्यक्त भएका विचार वा धारणासँग सम्बन्ध राख्छ र स्वीकार्यताका आधारमा छनौटद्वारा बोधतत्त्व खोजी त्यसलाई पढ्ने कार्य गर्दछ ।

सामान्यतः भाषा सिकाइ शिक्षणका सन्दर्भमा भाषिक अभिव्यक्तिको बुझाइलाई बोध भनिन्छ । भाषिक पूर्वानुभव र लिपिबद्धतासँगको परिचय मात्र बोधका लागि पर्याप्त हुँदैन । यसमा अभिव्यक्ति विचारसँगको पूर्वानुभवसमेत बोद्धामा केही न केही रूपमा हुन आवश्यक मानिन्छ (अधिकारी : २०५९:११६) । बोधले भाषिक सामग्री (मौखिक: ध्वन्यात्मक र लिखित : लिपिबद्ध) मा अभिव्यक्त कुराको मौखिक अभिव्यक्तिमा ध्वन्यात्मक माध्यमबाट र लिखित अभिव्यक्तिमा चाहिँ लेख्य माध्यमबाट बोद्धाले प्राप्त गर्दछ ।

प्रस्तुत परिभाषा एवम् अर्थका आधारमा बोध शब्दलाई बुझ्ने क्षमता, समझ, जानकारी, ज्ञान, अनुभव, सम्झना, सोच, अनुभूति, भाषिक क्षमताको विकास, सचेत तथा पूर्णरूपले बुझ्ने क्षमता, दिमागी कार्य, ग्रहण शक्ति आदिका रूपमा लिइएको पाइन्छ तापनि यस अध्ययनमा 'बोध' शब्द पठनबोधसँग सम्बन्धित भएकाले निष्कर्षमा हामी के भन्न सक्छौं भने सिलसिलाबद्ध रूपमा उतारिएको भाषिक सामग्रीलाई आँखा र दिमागको उपयोगद्वारा गहन एवम् गम्भीर रूपमा अध्ययन गरी त्यसको सारतत्त्व, मूलमर्म वा विचार ग्रहण गर्न सक्ने क्षमता नै बोध हो ।

२.२ बोधका प्रकार :

२.२.१ श्रुतिबोध :

भाषा मानवीय आवश्यकता हो । व्यक्तिगत, सामाजिक र व्यवहारिक आवश्यकताको सहज आपूर्तिको निमित्त सुनेर बुझ्नु अनिवार्य हुन्छ । मान्छेका अनन्त आवश्यकता हुन्छन् । ती आवश्यकताहरू मध्येका कतिपय आवश्यकता सुनेर बुझ्ने क्षमताको कारण परिपूर्ति हुनसक्छ । श्रुतिबोध श्रवणकला विकासको महत्त्वपूर्ण पक्ष मानिन्छ । भाषाको विकास श्रुतिबाट नै शुरु हुने भएकाले श्रुतिबोध क्षमताको विकासमा भाषा शिक्षणलाई प्रमुख आधार मानिन्छ । यसले वक्ताको मौखिक अभिव्यक्तिलाई श्रोताले सुनेर बुझ्ने प्रक्रियासँग सम्बन्ध राख्छ । भाषाका प्रमुख पक्ष बोध वा अभिव्यक्तिमध्ये श्रुतिबोध ग्रहण पक्षसँग सम्बन्धित हुन्छ । यो अभिव्यक्तिको पूर्वसर्त हो । बोधविहीन सुनाइ प्रायः निरर्थक हुन्छ । बोधविनाको श्रुतिलाई वास्तविक सुनाइ भन्न सकिदैन । श्रुतिबोध मौखिक भाषाको बोध भएकाले यस कार्यमा आवश्यकता अनुरूप वक्ताको हाउभाउ, अङ्गसञ्चालन, चेष्टा, आदि जस्ता भाषिकतेर तत्त्वलाई मूल भाषिक अभिव्यक्तिसँग मुछेर बुझ्ने कोसिस गर्नु पर्दछ । श्रुतिबोध विनाको अभिव्यक्तिमा अर्थको अनर्थ लाग्ने, विचारलाई प्रभावकारी ढङ्गले व्यक्त गर्न नसकिने, एउटै कुरा पटकपटक देहोरिन जाने हुँदा अभिव्यक्ति दिनुभन्दा पहिला वक्ताले भनेका कुरालाई राम्रोसँग सुनेर बुझ्ने कोसिस गर्नु पर्दछ । श्रुतिबोधमा देखा पर्ने कमजोरीले गर्दा व्यक्तिको सोचाइ र बोलाइ अझ भनौं भने काम गराइमा समेत गलत असर पर्न सक्छ । यसको राम्रो विकासले बोलाइ र सोचाइ मात्र नभएर पढाइ र लेखाइजस्ता अन्य सीपहरूमा पाइने कतिपय कमजोरी हटाउन र ती सीपहरूको विकासमा आवश्यक हुने भाषिक क्षमतासँग पृष्ठभूमि तयार पार्न निकै सघाउ पुऱ्याउँछ ।

सुनाइको अर्थ श्रवण वा सुन्नु हो । यसको अर्थ चाँहि सुनेर वा श्रवणका माध्यमबाट कुनै पनि कुराको ग्रहण गर्ने कुरासँग सम्बन्धित हुन्छ । यस आधारमा हेर्दा सुनाइ शिक्षणको अर्थ सुनाइका माध्यमबाट कुनै पनि विषय सिक्ने वा सिकाउने कार्य हो । यसरी श्रुतिबोध सुनाइ सीप विकासका निमित्त र लेखाइ सीप विकासका निमित्त औपचारिक तरिकाले गरिने शिक्षण हो । सुनाइ शिक्षण मूलतः चारवटा कुरासँग

सम्बन्धित हुन्छन् ; उच्चारण, व्याकरण, शब्दभण्डार र विषयवस्तु । सुनाइ शिक्षण वक्ताको उच्चारण बुझ्नु, वक्ताको व्याकरण बुझ्नु, वक्ताले प्रयोग गरेका शब्दभण्डार बुझ्नु र वक्ताले वर्णन गरेका विषयको अर्थ थाहा पाउन उपयोगी हुन्छ । यी कुराहरूलाई श्रुतिबोध शिक्षणले विकास गर्दछ । तल्ला कक्षाहरूमा विद्यार्थीहरूको ज्ञानआर्जनको एकमात्र महत्त्वपूर्ण माध्यम श्रुतिबोध नै हो भने माथिल्ला कक्षाहरूमा पठनबोधका माध्यमबाट पनि ज्ञानआर्जन गर्न सकिने हुँदा यसप्रतिको निर्भरता घट्दै जान्छ तर पनि श्रुतिबोधको महत्त्व र आवश्यकता भने कुनै न कुनै रूपमा रहिरहन्छ । माथिल्ला कक्षाहरूमा कथ्य भाषाको श्रुतिबोध क्षमताको विकास गर्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन । लेख्य भाषाको श्रुतिबोध क्षमताको समेत विकास गर्नु आवश्यक हुन्छ अर्थात् लिखित सामग्रीको सस्वरवाचन सुनेर बुझ्नु सक्ने क्षमताको आवश्यकता पर्दछ ।

विद्यार्थीहरूमा श्रुतिबोध क्षमताको विकासका लागि उनीहरूको रुचि, क्षमता, एवम् स्तरका आधारमा विभिन्न किसिमका कथा, कथांश, चुटकिला, रोचक प्रसङ्गहरू तथा अन्य अंशहरूको सङ्कलन गरी उपयोग गर्न सकिन्छ । श्रुतिबोध विकासका लागि उपयोग गरिने सामग्रीहरू प्रमाणिक, स्तर अनुकूल, रुचिपूर्ण, ज्ञानवर्द्धक एवम् अनुकूल ढाँचामा आधारित हुनुपर्दछ ।

समग्रमा के भन्न सकिन्छ भने श्रुतिबोध भाषाशिक्षणको आधारशीला हो ज्ञानविज्ञानको आधारभूत माध्यम पनि हो । विद्यार्थीको वैयक्तिक र सामाजिक विकासको दृष्टिकोणले पनि निकै महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । यस सम्बन्धी कमजोरीले शिक्षार्थीको बोलाइ, पढाइ वा भाषा विकासको समग्र कार्यक्रममा समेत नराम्रो असर पार्न सक्ने हुन्छ । अतः श्रुतिबोधलाई भाषा विकास एवम् ज्ञान विकासको अपरिहार्य अङ्गका रूपमा स्वीकार गर्नुपर्दछ ।

२.२.२ पठनबोध

...पठन^U को अर्थ पढ्ने काम र ...बोध^U को अर्थ बुझ्नु भन्ने हुन्छ । मानिसले सुनेर वा पढेर आफ्नो बुझ्ने क्षमताको विकास गर्ने हुनाले पठनबोध पढेर

बुझ्ने कला वा पढाइ सीप वा पठनकला वा आदानात्मक सीप वा ग्रहण कलासँग सम्बन्धित देखिन्छ । ज्ञान, विज्ञान र सूचनासँग सम्बन्धित लेख्य सामग्रीहरू पढेर बुझ्नका निम्ति पठनबोध शिक्षणको आवश्यकता पर्दछ । लिपिचिन्हद्वारा प्रस्तुत भएका विचारलाई ग्रहण गर्ने वा बुझ्ने उपायलाई पठनबोध भनिन्छ । यो आदानात्मक सीप हो । बोध दुइ ढंगले हुनसक्छ । सुनेर बुझ्ने प्रयासलाई श्रुतिबोध भनिन्छ भने पढेर बुझ्ने कामलाई पठनबोध भनिन्छ । वक्ताले प्रकट गरेका आफ्ना मौखिक वा लिखित विचारलाई श्रोताले सुनेर वा पढेर बोध गर्ने हुँदा सुनेर बोध गर्नुलाई श्रुतिबोध र पढेर बोध गर्नुलाई पठनबोध भनिन्छ । पठनबोधमा विद्यार्थीहरूले लिखित वा मुद्रित सामग्रीमा लेखकले अभिव्यक्त गरेका अर्थ वा विभिन्न तत्वहरूलाई एक साथ धारण गर्दछ । बोधमा वक्ता र बोद्धा संलग्न रहने हुनाले अर्थगत र भाषागत दोहोरो प्रक्रिया रहेको हुन्छ । लिपिबद्ध दृश्यात्मक भाषामा उतारिएका ज्ञान एवम् सूचनालाई मस्तिष्कले सङ्गठित गरेर अर्थबोध गर्नु वा ग्रहण गर्नु पठनबोध हो । आँखा र मस्तिष्कको संलग्नताले पाठकका पूर्वानुभावित संज्ञान र दृश्य सङ्केतहरूलाई द्रुततापूर्वक सङ्गठित गरेर बुझ्ने सीप र क्षमता नै पठनबोधको अभिप्राय हो । आँखाको सम्बन्ध मस्तिष्क दृश्यात्मक प्रतीक (अक्षर, शब्द, पदावली, वाक्य आदि) अर्थानुसन्धानसँग एकैसाथ संलग्न रहने हुनाले पठनबोधलाई एक जटिल एवम् चुनौतिपूर्ण मानसिक कार्य हो भन्न सकिन्छ । पठनका क्रममा अक्षर, शब्द, पदावली र वाक्यहरूको पहिचान, आफ्ना अनुभवका आधारमा तिनको सङ्गठन र आफ्नो बोध क्षमताको आधारमा तिनको अर्थ लगाउने कार्यले पठनबोध उत्कृष्टतातर्फ पुग्दछ भने त्यसभन्दा विपरीत स्थितिमा पठनकलामा ह्रास आउँन सक्छ । पठनबोधमा दृश्यात्मक अभिव्यक्तिलाई पाठकले वैचारिक विम्बमा परिणत गरी अर्थ पहिल्याउने काम गर्नु पर्दछ ।

समग्रमा पठनबोध भन्नाले कुनै पनि अभिव्यक्त विचारलाई ग्रहण गर्ने महत्त्वपूर्ण सीप हो भन्ने बुझिन्छ । ज्ञानको श्रृङ्खलालाई उन्ने प्रक्रिया आँखा र मस्तिष्कको सन्तुलित चापमा फरक पर्दछ ।

भाषिक व्यवस्था अन्तर्गत पढाइको उद्देश्य बोधविना पूरा हुन सक्दैन । बोधको भाषिक व्यवस्थाअनुसार शब्दहरूको अर्थ निर्धारण गर्ने र उक्त अर्थलाई त्यस भाषाको व्यापक ढाँचामा सम्बद्ध गराइ लेखकका मनमा भएका सम्बन्धित विचारहरूको श्रृङ्खलामा उन्ने प्रक्रिया पठनबोधमा रहेको हुन्छ । पठनबोध क्षमताको विकासका लागि सस्वर पठनभन्दा मौन पठन बढी उपयोगी हुन्छ । तल्लो तहमा पठनबोध अभ्यासका लागि सस्वर पठनका माध्यामले अगाडि बढ्दा राम्रो हुन्छ । तल्ला कक्षाका विद्यार्थीहरू लेख्य भाषासँग परिचित भइसकेका हुँदैनन् ।

पठनबोध लिपिवद्ध भाषामा सञ्चित गरेर ज्ञानभण्डार गर्ने महत्त्वपूर्ण उपाय भएकाले उक्त प्रयोजनका लागि समुचित मात्रामा उपयोगी बनाउन यसलाई शिक्षार्थीले सीप र कलाको रूपमा हासिल गर्नुपर्दछ । शिक्षार्थीको भाषा विकासको समग्रतामा पनि पठनबोधको प्रभावकारी भूमिका रहेको हुन्छ । पठनबोधले शिक्षार्थीको संज्ञानात्मक र भाषिक दुवै कुराको विकासमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेजस्तै पठनबोधको विकासमा पनि शिक्षार्थीद्वारा आर्जित उक्त संज्ञानात्मक र भाषिक दुवै पृष्ठभूमिले मद्दत गरेको हुन्छ । त्यसैले पठनबोधलाई भिन्न भिन्न कुराको एकीकृत सशिलष्ट सीप मान्न सकिन्छ । यसको क्षमताको विकासका लागि केवल कक्षामा गराइने क्रियाकलापहरू मात्र पर्याप्त हुँदैनन् । यसका लागि विद्यालयीय वातावरण (पुस्तकालय, वाचनालय) को प्रभावकारिता रहेको हुन्छ । यसबाहेक विद्यालयेतर वातावरण तथा अवसरले पनि यसको विकासमा भिन्नता देखा पर्दछ । शिक्षार्थीको अभिरुचि तथा क्षमताअनुसारका पाठ्यसामग्रीको उत्पादन र पढ्ने वातावरणको सिर्जना हुनु पनि नितान्त आवश्यक रहन्छ । अतः पठनबोध क्षमताको विकासका लागि विद्यालय तथा विद्यालयेतर अवसरहरू उपलब्ध गराउन सकेमा अझ प्रभावकारी हुन्छ ।

‘पठनबोधको उत्कृष्ट रूप मौन पठन र यसको केन्द्रीय तत्त्व पठनबोध हो (शर्मा र पौडेल, २०६०: १०७) ।’ यसको केन्द्रीय विकासले नै शिक्षार्थीको ज्ञान एवम् अनुभव विस्तार हुने तथा पूर्वानुभव एवम् पूर्वज्ञानलाई परिष्कार गरी नयाँ—नयाँ दृष्टिकोण तथा सृजनात्मक क्षमताको विकासमा समेत सहयोग पुगेको देखिन्छ । यसरी

शिक्षार्थीले शैक्षिक विकासमात्र नभएर सर्वाङ्गीण विकासमा समेत पठनबोधको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ ।

२.३ पठनबोधको तह :

सामान्यतया पठनबोधलाई चारतहमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ, जुन निम्नानुसार छ :

- क) अभिधात्मक तह : सुरुको बोध नै अभिधात्मक बोध हो । यसमा बोधले प्रस्तुत सन्दर्भमा अभिव्यक्त शब्द, वाक्य र विचारको शाब्दिक अर्थ मात्र खोज्दछ वा सिधा अर्थ ग्रहण गर्दछ ।
- ख) व्याख्यात्मक तह : यस तहमा बोधले सीधा वा शाब्दिक अर्थ मात्र ग्रहण नगरी लेखकले सीधा नभनेको तर त्यसमा अन्तर्निहित विचारहरूको अनुमान गरेको हुन्छ ।
- ग) समीक्षात्मक तह : समीक्षात्मक तहमा बोधले पठित सामग्रीको सत्यता तथा उपयुक्ततालाई केलाएर हेर्ने वा समीक्षा गर्ने गर्दछ ।
- घ) सृजनात्मक तह : यस तहमा बोधले भाषामा अन्तर्निहित अभिप्रायलाई आफ्नो जीवनका विविध सन्दर्भमा प्रयोग गर्ने सामर्थ्य हासिल गर्दछ ।

२.४ पठनबोध शिक्षणको प्रयोजन :

१. कुनै लेख्य सामग्रीलाई पढी उक्त सामग्रीबाट अभिव्यक्तिगत तथ्य, विचार वा भाव पक्रेर आफ्नो प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्न,
२. लिखित सामग्रीलाई गति, यति, मिलाई, शुद्ध र स्पष्टसँग सस्वरवाचन गर्न,
३. उल्लेखित पाठमा व्यक्त गरिएका विषयवस्तुहरूको सही अर्थ लगाइ पढ्न,

४. विभिन्न विषयको जानकारीका लागि साहित्यिक विधाहरू विश्लेषण गर्न सक्ने गरी पढ्न,
५. लिखित सामग्रीबाट मुख्यमुख्य कुरा बुझ्न,
६. विभिन्न ज्ञानविज्ञान तथा व्यवसायिक क्षेत्र सम्बद्ध भाषाका विशिष्ट पद, पदावली, वाक्यरचना र अभिव्यक्तिगत विशेषताहरूसँग परिचित गराई तिनको सूक्ष्मताको बोध गर्न,
७. विविध विषयहरू पढी शब्दभण्डार वृद्धि गर्न,
८. अभिव्यक्तिगत शैली विविधताको पहिचान गर्न,
९. पठित शब्दहरूको सही किसिमले प्रयोग गर्न,
१०. विद्यार्थीहरूमा स्वाध्ययन क्षमताको बानी बसाली शब्दभण्डारको वृद्धि, बौद्धिक तथा व्यक्तित्व विकास गर्न ।

२.५ पठनबोध शिक्षण प्रक्रिया तथा क्रियाकलापहरू

१. पठनबोधको अभ्यासका लागि प्रयोग गरिने पाठ्यसामग्री निर्धारित पाठ्यपुस्तकको उद्धरण भए सोही पाठ्यपुस्तकबाट र नभए उक्त सामग्री पाठपत्रका रूपमा अथवा श्यामपाटीमा लेखी सार्न लगाउने वा मुखैले भनी टिप्न लगाई विद्यार्थीहरूलाई उपलब्ध गराउने ।
२. विद्यार्थीहरूलाई उक्त उद्धरण सरसर्ती पढ्न लगाइ शब्दार्थ सम्बन्धी, कुनै कठिनाई देखिए त्यसको समाधान गर्ने ।
३. विद्यार्थीहरूलाई समय तोकी उक्त उद्धरणलाई सस्वरवाचन गर्न लगाउने र आवश्यकता हेरी निम्नलिखित कार्यहरू मध्ये सबै वा ती मध्ये केही आवश्यकीय कार्यकलाप गराउने ।

क) पठित उद्धरणका बारेमा बोध प्रश्नोत्तर गराउने :

यस्तो प्रश्नोत्तर लिखित वा मौखिक दुवै किसिमले गराउन सकिने भए पनि समयको सदुपयोगका दृष्टिले मौखिक र सङ्क्षिप्त खालका हुनु आवश्यक मानिन्छ । यस प्रयोजनका लागि उपयोग गरिने प्रश्नहरू प्रत्यक्ष, अनुमानात्मक, निचोडमूलक र समीक्षात्मक दुवै किसिमका हुन सक्छ ।

ख) पठित उद्धरणको शीर्षक छनोट गर्न लगाउने :

यसरी शीर्षक छान्न लगाउँदा त्यसको पक्ष वा विपक्षमा र अन्य विकल्प भए तिनका बारेमा समेत प्रष्ट्याउनु पर्दछ ।

ग) पठित उद्धरणबाट विद्यार्थीहरूलाई नै बोध प्रश्न निर्माण गर्न लगाउने :

कक्षाकोठाका केही विद्यार्थीहरूलाई खास उद्धरण वा पाठ्यसामग्री दुई तीन पटक पढ्न लगाउने र उक्त उद्धरण वा पाठ्यसामग्रीका मुख्यमुख्य कुरासँग सम्बन्धित प्रश्न बनाउन लगाउने । अरु विद्यार्थीहरूलाई चाहिँ उक्त पाठ्यसामग्री पढ्न मात्र लगाउने अनि प्रश्नहरू बनाइसकेपछि ती प्रश्नहरू पाठ्यसामग्री पढ्न बाँकी अरु विद्यार्थीहरूलाई सोध्न लगाई प्रश्नोत्तर विधिमा परिणत गराउने ।

घ) पठित उद्धरणबाट मुख्य बुँदा टिप्न लगाउने :

विद्यार्थीहरूलाई खास उद्धरण वा पाठ्यसामग्री पढ्न लगाई त्यससँग सम्बन्धित विषयवस्तु वा घटनाका मुख्य बुँदाहरू टिप्न लगाई कक्षामा सुनाउन लगाउने ।

ङ) पहिले नै प्रश्न दिई उत्तर खोज्न लगाउने :

शिक्षार्थीहरूलाई कुनै उद्धरण वा पाठ्यसामग्री पढ्न लगाउनु छ भने सो पढ्नु भन्दा पहिला नै त्यस सम्बन्धी केही प्रश्न शिक्षकले श्यामपाटीमा लेखिदिने र ती प्रश्नहरूको सही उत्तर विद्यार्थीहरूलाई खोज्न लगाई कक्षाकोठामा बताउन लगाउने ।

च) सम्बन्धित अनुच्छेदका तथ्यहरूलाई तालिकाबद्ध गर्न लगाउने :

विद्यार्थीहरूलाई खास उद्धरण वा पाठ्यसामग्री पढ्न दिई उक्त उद्धरण वा पाठ्यसामग्रीबाट महत्त्वपूर्ण तथ्यहरूलाई तालिका बनाई तालिकीकरण गराउने ।

छ) सम्बन्धित उद्धरणमा व्यक्त विचार, मुख्य विचार वा सारांश भन्न लगाउने :

शिक्षार्थीहरूलाई खास उद्धरण वा पाठ्यसामग्री पढ्न लगाइ त्यससंग सम्बन्धित मुख्य विचार वा सारांश बताउन लगाउने । सारांश भन्न लगाउँदा शिक्षार्थीहरूलाई समग्र पाठ (कथा, जीवनी, निबन्ध, लेख आदि) को उपयोग गर्न लगाउनु राम्रो हुन्छ ।

ज) सम्बन्धित उद्धरणमा प्रस्तुत सङ्कथनका विशेषताहरू पहिल्याउन लगाउने :

जस्तै : भेदक, शीर्ष वाक्य आदि ।

झ) सम्बन्धित उद्धरणका खासखास शब्द वा शब्दांशहरू भिकी तिनको पूर्ति गर्न लगाउने :

विद्यार्थीहरूलाई कुनै खास उद्धरण वा पाठ्यसामग्री पढ्न लगाइ उक्त उद्धरणबाट खासखास शब्द वा शब्दांश शिक्षकले भिकने र खाली ठाउँ भएको ठाउँमा विद्यार्थीहरूलाई आफूले पढेर बुझेका आधारमा ती शब्द वा शब्दांशहरू पूरा गर्न लगाउने ।

ञ) अनुच्छेद पढेर त्यसको अगाडि वा पछाडि हुन सक्ने घटना वा विषयवस्तुको अनुमान गर्न लगाउने :

कुनै उद्धरण वा अनुच्छेद विद्यार्थीहरूलाई पढ्न लगाउने र त्यसमा व्यक्त विषयवस्तु वा घटनाभन्दा पहिले वा पछाडि के घटना हुन सक्छ वा भए होला सो अनुमान गर्न लगाउने ।

ट) पठित अनुच्छेद वा सङ्कथनको समीक्षा गर्न लगाउने :

वास्तवमा पढ्नु भनेको शब्द चिन्नु मात्र नभएर अभिव्यक्त विचारलाई सामान्य रूपमा ग्रहण गर्नु मात्र नभई उक्त विचारको प्रासङ्गिकता वा उपयुक्तताको समीक्षा गर्नु हो । तसर्थ विद्यार्थीहरूलाई खास अनुच्छेद वा पाठ्यसामग्री पढ्न लगाई विभिन्न ढङ्गबाट समीक्षा गर्न लगाउने ।

४. प्रयोजनपरक दृष्टिले विभिन्न विषयका पुस्तक तथा अन्य सामग्रीहरू पढ्न लगाई बोधात्मक प्रश्नोत्तर गराउने आदि ।

२.६ पठनबोधमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू :

पठनबोध शिक्षणका लागि सर्वप्रथम सामग्री छनोटको आवश्यकता पर्दछ । भाषिक सीप अन्तर्गत पठनबोध एक महत्वपूर्ण आधार हो । पठनबोध क्षमता कुनै खास तह वा कक्षाका सबै विद्यार्थीहरूको उस्तै वा समान रूपमा विकास भएको हुँदैन । यसो हुनुका पछाडि प्रभावक तत्त्वहरूले प्रभाव पारेका हुन्छन्, जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क) पाठ्यसामग्रीको छनोट :

कुनै विशिष्ट भाषिक अभिव्यक्तिको बोध गराउने दृष्टिले सामग्री छनोट गर्दा कहिलेकाही विद्यार्थीका रुचि बाहिरका सामग्री समावेश हुनसक्ने सम्भावना रहेपनि उनीहरूको रुचिलाई ख्याल गरेर पाठ्य सामग्री निर्माण गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूको शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक र भाषिक स्तर पत्ता लगाइ सोहीअनुरूपका पाठ्यसामग्री निर्माण गर्नु पर्दछ । पठनबोध क्षमताको विकासमा महत्वपूर्ण प्रभावकको रूपमा पाठ्यसामग्री छनोटलाई लिन सकिन्छ । दृष्टांश र अदृष्टांश पाठ्यसामग्रीलाई पठनबोध क्षमता जाँचका लागि उपयोग गरिन्छ । यी सामग्रीहरू विद्यार्थीहरूको रुचि, चाहना, आवश्यकता, स्तर वा क्षमता अनुकूल हुनु आवश्यक छ । दृष्टांश पाठ्यसामग्रीअन्तर्गत

खास तह वा कक्षाका लागि पाठ्यक्रमद्वारा निर्देशित पाठ्यपुस्तकको खास पाठबाट छनोट गरिन्छ, जुन सामग्री विद्यार्थीहरूले पहिले नै अध्ययन गरिसकेका हुन्छन् । त्यस्तै अदृष्टांश पाठ्यसामग्रीअन्तर्गत विभिन्न पत्रिका, लेख, विज्ञापन, समाचारपत्र, अन्य पुस्तकहरू आदिद्वारा छनोट गरिन्छ । पठनबोधका लागि सामग्री छनोट गर्दा पद्यभन्दा गद्य काल्पनिकभन्दा तथ्यपरक, भावुकभन्दा बौद्धिक एवम् संज्ञानात्मक जस्ता कुरामा ध्यान दिनुपर्दछ । उपर्युक्त कुराहरूलाई बेवास्ता गरी सामग्रीको छनोट गरिएमा विद्यार्थीहरूको वास्तविक पठनबोध क्षमताको मापन नहुने हुँदा सामग्री छनोटलाई यस किसिमको अध्ययनमा महत्त्वपूर्ण प्रभावक तत्वको रूपमा लिन सकिन्छ ।

ख) वातावरण :

पठनबोध क्षमताको विकासमा सबैभन्दा प्रभावशाली प्रभावक तत्वको रूपमा वातावरणलाई लिइन्छ । शिक्षार्थीहरू शान्त खुल्ला एवम् स्वच्छ वातावरणमा रहेर पढेका कुरा जति बढी मात्रामा स्मरण गर्न सक्छन् त्यति मात्रामा कोलाहलयुक्त, होहल्ला, तनावपूर्ण, एवम् सङ्कुचित वातावरणको तुलनामा शान्त, स्वच्छ एवम् खुल्ला वातावरणमा बढीभन्दा बढी स्मरण गर्दछन् । पठनबोध क्षमताको विकासको महत्त्वपूर्ण उपाय वा तरिका मौन पठन भएकाले पनि शान्त वातावरणको आवश्यकता पर्दछ । अनुकूल वातावरणको अभावमा पढेको कुरा बोध गर्न असम्भव हुने र बोध बिनाको पढाइ अर्थहीन हुने हुनाले विद्यार्थीहरूलाई अनुकूल एवम् उचित वातावरणको आवश्यकता पर्ने हुन्छ । पठनबोध विना राष्ट्रको शैक्षिक लगानीको औचित्य समाप्त हुने भएकाले पनि स्वच्छ वा शान्त वातावरणको अपरिहार्यतालाई नजर गर्न मिल्दैन । कक्षाकोठामा पठित सामग्रीको पठनले मात्र शिक्षार्थीको पठनबोध क्षमताको उचित विकास हुन नसक्ने भएकाले शैक्षिक संस्थाद्वारा उचित पुस्तकालयको व्यवस्था लगायत उपयुक्त वातावरणको व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । तसर्थ अनुकूल वातावरण नै विद्यार्थीहरूलाई पढाइप्रति उत्सुकता जगाउने प्रभावकारी प्रेरक तत्व भएकाले पठनबोध क्षमताको विकासमा वातावरणको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहने कुरा प्रष्ट हुन्छ ।

ग) विद्यार्थीको शारीरिक, मानसिक एवम् संवेगात्मक अवस्था :

कुनै पनि विषयवस्तु पढेर त्यसभित्रका सारकुरा ग्रहण गर्नका लागि जति बढी मात्रामा शारीरिक एवम् मानसिक रुपबाट स्वस्थ रहेको विद्यार्थीले सक्दछ त्यति अन्धा, बहिरा, अपाङ्ग, सन्तुलन गुमाएका विद्यार्थीबाट सम्भव हुदैन । कुनै पनि विद्यार्थीको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक हुनका लागि उक्त विद्यार्थीको शारीरिक, मानसिक एवम् संवेगात्मक रूपमा स्वस्थ हुनु पर्दछ । कुनै पनि विषयवस्तु पढेर सारकुरा ग्रहण गर्नका लागि जति बढी मात्रामा शारीरिक एवम् मानसिक रूपमा स्वस्थ विद्यार्थीले गर्न सक्छ । शारीरिक दुर्बलताको कारणले कतिपय अवस्थामा विद्यार्थीहरूलाई आफ्नै जीवनदेखि नै विपन्नता आउन सक्छ । जसको कारणले गर्दा एक त उसलाई पढाइप्रति मन नजाने र पढिहाले पनि सम्झन नसक्ने जस्ता समस्या देखिन्छन् । त्यस्तै गरी संवेगात्मक विचलन जस्तै डर, त्रास, चिन्ता, रीस, आवेग आदि तत्त्वहरूले शिक्षार्थीहरूमा जरो गाडेपछि पनि उनीहरूले पढेका कुराहरू सम्झन नसक्ने हुन्छन् । यसका विपरीत जुन विद्यार्थी शारीरिक, मानसिक एवम् संवेगात्मक रूपमा सुस्वास्थ्य एवम् सन्तुलित छ, उसमा पढेका कुराको सारतत्व ग्रहण गर्ने क्षमता प्रबल रहन सक्ने भएकाले उक्त तत्वलाई पठनबोध क्षमताको प्रभावक तत्वको रूपमा लिएको हो ।

घ) अभ्यास :

भाषाशिक्षण भनेको भाषिक सीपको शिक्षण सँगै भाषिक आदतहरू बसाल्ने शिक्षण पनि हो । सीप भन्ने कुरा जति अभ्यास गर्‍यो त्यति बढ्दै र परिस्कृत हुँदै जान्छ । यसको विपरीत प्राप्त आदत वा सीपलाई जति उपयोगमा ल्याउन छाड्यो अथवा अभ्यस्त बनाइ राख्न छाड्यो उति त्यो कुण्ठित हुँदै सीमित भएर वा हराएर जान सक्छ । अपरिमार्जित सीपलाई परिमार्जित तुल्याउन अभ्यासकै निरन्तरता चाहिन्छ र प्राप्त सीपलाई परिशोधन र परिष्कार दिन निरन्तर पुनरावृत्ति गर्नु आवश्यक देखिन्छ । अभ्यास नभए सीपले परिमार्जन पाउदैन । तसर्थ पठनबोध पनि एक किसिमको सीप भएको कारणले अभ्यासलाई जति बढी बलियो पाउँ गयो त्यति नै पढेको कुरा बुझ्ने क्षमता पनि बलियो हुन्छ । अभ्यास विद्यार्थीका स्तर र

क्षमताअनुसारका प्रयोग परक कार्यकलापहरुमा आधारित हुनुपर्दछ । यसलाई निरन्तर दोहोर्‍याउनु पर्दछ । यसरी भाषा शिक्षणलाई अभ्यासको माध्यमबाट हिडाउन सकेमा पठनबोधका अपेक्षाहरु प्रभावकारी रुपमा हासिल गर्न सक्दछ । विद्यार्थीहरुलाई जति बढी मात्रामा भाषिक, साहित्यिक वा अन्य सन्दर्भ सामग्रीहरुमा निरन्तर अभ्यास गराउँदै लैजान सकिन्छ, त्यति नै बढी मात्रामा उनीहरुमा पढाइप्रतिको अभिरुचि बढ्दै जाने र पढेका कुराको मुख्य चुरो पनि ग्रहण गर्न सक्ने क्षमता बलियो हुने हुँदा पठनबोध क्षमताको विकासका लागि अभ्यासले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ ।

अध्याय तीन

व्याख्या तथा विश्लेषण

प्रस्तुत अध्ययनबाट सिन्धुली जिल्लाको संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता पहिल्याउने उद्देश्य राखिएको छ । उक्त उद्देश्य पूर्तिका लागि अधिल्लो अध्यायमा वर्णन गरिएको आधारमा सिन्धुली जिल्लाका तीन संस्थागत र तीन सामुदायिक विद्यालयहरूका जम्मा १२० जना विद्यार्थीहरूबाट आवश्यक तथ्य सङ्कलन गरिएको छ । व्याख्या तथा विश्लेषण गर्दा प्राप्त तथ्याङ्कलाई प्रतिशत गणना, मध्यमान, मानक विचलन र विभिन्न चलहरूका बीच तुलनात्मक विश्लेषण गर्नका लागि 't' परीक्षण लगायतका साङ्ख्यिकीय विधिहरूको प्रयोग गरिएको छ । प्रस्तुत शोध कार्यमा तथ्याङ्क विश्लेषणका लागि अपनाइएका विभिन्न विधि तथा प्रविधिहरूको विस्तृत विवरणका साथै चलहरूको विश्लेषित स्वरूप प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.१ समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति

३.१.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. १

कुल सङ्ख्या	२५ प्रतिशतभन्दा कम		५० प्रतिशतभन्दा कम		५० प्रतिशतभन्दा बढी		७५ प्रतिशतभन्दा बढी	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१२०	२	१.६६	५	४.१६	७५	६२.५	३८	३१.६६

उपर्युक्त तालिकाअनुसार प्रतिनिधि नमुना छनौटका कुल सङ्ख्या १२० मध्ये २५ प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या २ वा १.६६ प्रतिशत

देखिन्छ । २५ प्रतिशत भन्दा माथि र ५० प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५ वा ४.९६ प्रतिशत देखिन्छ भने ५० प्रतिशतभन्दा माथि र ७५ प्रतिशतभन्दा तल पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ७५ वा ६२.५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । ७५ प्रतिशतभन्दा बढी पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३८ वा ३९.६६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार न्यूनतम श्रेणीको रूपमा मापन गरिएको २५ प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरू २ वा १.६६ प्रतिशत रहनु साथै उच्चतम श्रेणीका रूपमा मापन गरिएको विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ३८ वा ३९.६६ प्रतिशत रहनु र मध्यम श्रेणीको रूपमा रहेको ५० प्रतिशत भन्दा माथि विद्यार्थी सङ्ख्या बढी रहनुले पनि समग्रमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यम खालको देखिन आउँछ ।

३.१.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति :

तालिका नं. २

कुल सङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१२०	१९.७६	५.९६	७४	६१.६६	४६	३८.३३

उपर्युक्त तालिकामा नमुना छनोट गरिएका १२० जना विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान १९.७६ रहेको देखिन्छ भने मानक विचलन ५.९६ रहेको देखिन्छ । मध्यमानलाई आधार मानेर मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तल वर्गीकरण गरेर हेर्दा सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूमध्ये ७४ वा ६१.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि

रहेको देखिन्छ । त्यसै गरी मध्यमानभन्दा तल ४६ वा ३८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू देखिन्छन् । मध्यमानभन्दा माथि विद्यार्थी सङ्ख्या बढी र मध्यमानभन्दा तल विद्यार्थी सङ्ख्या कम देखिएकाले मध्यमानका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिन्छ । त्यसै गरी मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता हेर्दा मानक विचलन ५.१६ देखिनुले विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनकका साथै एकरूपता देखिन्छ ।

३.२ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

३.२.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. ३

कुल सङ्ख्या	२५ प्रतिशतभन्दा कम		५० प्रतिशतभन्दा कम		५० प्रतिशतभन्दा बढी		७५ प्रतिशतभन्दा बढी	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१२०	५	४.१६	१०	८.३३	६९	५७.५	३६	३०

प्रस्तुत तालिकामा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति देखाइएको छ । विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई प्रतिशत गणना गरी हेर्दा कूल १२० जना विद्यार्थीहरूमध्ये २५ प्रतिशतभन्दा कम दृष्टांश पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या ५ वा ४.१६ प्रतिशत देखिन्छ । त्यसैगरी २५ प्रतिशतभन्दा बढी र ५० प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या १० वा ८.३३ प्रतिशत देखिन्छ । त्यसैगरी ५० प्रतिशत भन्दा बढी र ७५ प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ६९ वा ५७.५ प्रतिशत देखिन्छ । त्यस्तै ७५ प्रतिशतभन्दा बढी पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३६ वा ३० प्रतिशत देखिन्छ । यसरी माथिको तालिकामा ५० प्रतिशतभन्दा माथि विद्यार्थीको सङ्ख्या बढी साथै ७५

प्रतिशतभन्दा माथि विद्यार्थीको सङ्ख्या कम देखिनुले समग्रमा दृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यम खालको रहेको पुष्टि हुन्छ ।

३.२.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. ४

कुल सङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१२०	२१.२५	४.५३	६२	५१.६६	५८	४८.३३

प्रस्तुत तालिकाअनुसार प्रतिनिधि नमुना छनोटमा समावेश गरिएका १२० जना विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान २१.२५ र मानक विचलन ४.५३ रहेको छ । मध्यमानलाई आधार मानेर हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि ६२ वा ५१.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू देखिन्छन् भने मध्यमानभन्दा तल ५८ वा ४८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेका देखिन्छन् । धेरै विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि देखिनुले सिन्धुली जिल्लाका संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता उच्च खालको मान्न सकिन्छ । त्यसै गरी मानक विचलनको आधारमा दृष्टांश पठनबोध क्षमता हेर्दा मानक विचलन ४.५३ देखिनुले पनि दृष्टांश पठनबोध क्षमतामा सामान्य रूपमा एकरूपता पाइन्छ ।

३.३ समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

३.३.१ प्रतिशतको आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. ५

कुल सङ्ख्या	२५ प्रतिशतभन्दा कम		५० प्रतिशतभन्दा कम		५० प्रतिशतभन्दा बढी		७५ प्रतिशतभन्दा बढी	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१२०	६	५	१२	१०	५७	४७.५	४५	३७.५

प्रस्तुत तालिकामा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई प्रतिशत गणना गरी हेर्दा १२० जना विद्यार्थीहरूमध्ये २५ प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या ६ वा ५ प्रतिशत देखिन्छ । ५० प्रतिशतभन्दा कम पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या १२ वा १० प्रतिशत देखिन्छ भने ५० प्रतिशत भन्दा बढी पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीको सङ्ख्या ५७ वा ४७.५ प्रतिशत देखिन्छ । त्यसैगरी ७५ प्रतिशतभन्दा बढी पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीको सङ्ख्या ४५ वा ३७.५ प्रतिशत देखिन्छ । यहाँ न्यूनतम श्रेणीको रूपमा मापन गरिएको २५ प्रतिशतभन्दा तल पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थी सङ्ख्या ६ वा ५ प्रतिशत रहनु साथै उच्चतम श्रेणीको रूपमा मापन गरिएको विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ४५ वा ३७.५ प्रतिशत रहनु र मध्यम श्रेणीका रूपमा मापन गरिएको विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ५७ वा ४७.५ प्रतिशत रहनुले समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यम खालको पाइन्छ ।

३.३.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति

तालिका नं. ६

कुल सङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
			सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१२०	१८.२८	५.८०	४५	३७.५	७५	६२.५

प्रस्तुत तालिकामा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान र मानक विचलन दिइएको छ, जसअनुसार कुल १२० जना विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान १८.२८ र मानक विचलन ५.८० रहेको छ । समग्र अदृष्टांश मध्यमान १८.२८ लाई आधार मानी हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या ४५ वा ३७.५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । साथै मध्यमान भन्दा तल पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या ७५ वा ६२.५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसरी मध्यमानभन्दा तल पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या बढी भएको कारणले पनि समग्र अदृष्टांश पठनबोध क्षमता न्यून खालको देखिन्छ । त्यसैगरी मानक विचलन ५.८० देखिनुले पनि विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा धेरै विचलन नभएको पाइन्छ ।

३.३.३ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलना

तालिका नं. ७

सम्पूर्ण विद्यार्थी सङ्ख्या	दृष्टांश	अदृष्टांश
मध्यमान	२१.२५	१८.२८

मानक विचलन	४.५३	५.८०
T मान	१.४१	

प्रस्तुत तालिकामा विद्यार्थीहरूको समाविष्ट कुल विद्यार्थी सङ्ख्या १२० जना रहेको देखिन्छ । समग्र दृष्टांश पठनबोधतर्फको मध्यमान २१.२५ समग्र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान १८.२८ रहेको देखिन्छ । यसरी दुवै मध्यमानलाई हेर्दा अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान कम रहेको देखिन्छ । त्यसैले विद्यार्थीमा अदृष्टांश पठनबोध क्षमताभन्दा दृष्टांश पठनबोध क्षमता केही मात्रामा उच्च रहेको पाइन्छ । उक्त तालिकामा उल्लेख गरिए अनुसार दृष्टांश मानक विचलन ४.५३ र अदृष्टांश मानक विचलन ५.८० रहेको पाइन्छ । मानक विचलनलाई हेर्दा विद्यार्थीहरूमा दृष्टांश भन्दा अदृष्टांश उद्वरण बढी विचलित भएको देखिन्छ । त्यसैले विद्यार्थीहरूमा दृष्टांश पठनबोध क्षमता र अदृष्टांश पठनबोध क्षमतामा केही अन्तर रहेको देखिन्छ । दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमतामा अन्तर केलाउन 't' मान ०.०५ सार्थक तहमा हेर्दा 't' को मान १.४१ रहेबाट पनि दृष्टांश पठनबोध क्षमता र अदृष्टांश पठनबोध क्षमतामा अन्तर छैन भन्ने तथ्यको पुष्टि हुन्छ ।

३.४ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध

क्षमताका समूहगत स्थिति :

तालिका नं. ८

कूल	समग्र	समग्र	समूह	समूहगत	मध्यमानभन्दा	मध्यमान भन्दा
-----	-------	-------	------	--------	--------------	---------------

सङ्ख्या	मध्यमान	मानक विचलन		सङ्ख्या	माथि		तल	
					सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१२०	१९.७६	५.१६	स्थानीयता :					
			गाउँ	६०	२३	३८.३३	३७	६१.६६
			सहर	६०	३६	६०	२४	४०
			विद्यालयका प्रवृत्ति:					
			संस्थागत	६०	२७	४५	३३	५५
			सामुदायिक	६०	३५	५८.३३	२५	४१.६६
			लिंगः					
			छात्र	६०	२७	४५	३३	५५
			छात्रा	६०	२५	४१.६६	३५	५८.३३
			भाषिक पृष्ठभूमि :					
नेपाली मातृभाषी	६०	२४	४०	३६	६०			
नेपाली विमातृभाषी	६०	१९	३१.६६	४१	६८.३३			

प्रस्तुत तालिकामा नमुना छनोटमा परेका ६ वटा संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयहरूका १२० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । समग्र मध्यमान १९.७६ र समग्र मानक विचलन ५.१६ लाई आधार मानी स्थानीयताका आधारमा गाउँ र सहर, विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय, लैङ्गिकताका

आधारमा छात्र र छात्राहरू, भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा पहिलो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा बोल्नेलाई नेपाली मातृभाषी र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा बोल्नेलाई नेपाली विमातृभाषी भनी विभाजन गरी विश्लेषण गर्दा निम्नानुसार देखिन्छ :

स्थानीयताका दृष्टिले पठनबोध क्षमतामा गाउँतर्फका ६० जना र सहरतर्फका ६० जना विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ । समग्र मध्यमान १९.७६ लाई आधार मानी हेर्दा गाउँतर्फका २३ वा ३८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ३७ वा ६१.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेका छन् । मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तलको अन्तर धेरै देखिएकाले गाउँका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक मान्न सकिँदैन । त्यसैगरी सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको विश्लेषण गर्ने क्रममा पठनबोध क्षमताको मध्यमानलाई आधारमानी हेर्दा ३६ वा ६० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र २४ वा ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको प्रस्तुत तथ्याङ्कले देखाएको पाइन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई हेर्दा बहुप्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र अल्पप्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमान भन्दा तल रहनुले समूहगत रूपमा सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको पाइन्छ ।

विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा निजी क्षेत्रमा सञ्चालित संस्थागत विद्यालयहरू र सरकारी रूपमा सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयहरूका ६०, ६० जना विद्यार्थीहरूलाई अध्ययनका रूपमा समावेश गरिएको छ । समग्र मध्यमानलाई आधार मानी संस्थागत विद्यालय क्षेत्रमा २७ वा ४५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तल ३३ वा ५५ प्रतिशत पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरू रहेको पाइन्छ । यसरी समग्र मध्यमानका आधारमा संस्थागत विद्यालयका बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र अल्पसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले संस्थागत विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिँदैन । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयतर्फ समग्र मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा ३५ वा ५८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा

माथि र २५ वा ४९.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । यहाँ मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तलको अन्तर बढी देखिन्छ । जसमा बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र अल्पसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल देखिनुले सामुदायिक विद्यालयका कक्षा पाँच मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।

लैङ्गिकताका दृष्टिले समग्र पठनबोध क्षमतामा छात्रतर्फ ६० जना र छात्रातर्फ ६० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । समग्र मध्यमान १९.७६ लाई आधार मानेर विश्लेषण गर्दा २७ वा ४५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ३३ वा ५५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमानभन्दा तल र मध्यमानभन्दा माथिको अन्तर धेरै नभएकाले छात्रहरूको पठनबोध क्षमता मध्यम खालको देखिन्छ । त्यसै गरी मध्यमानलाई आधार मानेर छात्राहरूको पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा २५ वा ४९.६६ प्रतिशत मध्यमानभन्दा माथि र ३५ वा ५८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेका छन् । प्रस्तुत तथ्याङ्कका आधारमा मध्यमान भन्दा माथि र तलको अन्तर बढी रहेको छ । जसमा बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू मध्यमान भन्दा तल रहनुले पनि छात्राहरूको पठनबोध क्षमता निम्न खालको देखिन्छ ।

भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषीतर्फ ६० जना र नेपाली विमातृभाषीतर्फ ६० जना विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ । समग्र मध्यमानलाई आधार मानी नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई हेर्दा २४ वा ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ३६ वा ६० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमान भन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमानभन्दा माथि थोरै प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल धेरै प्रतिशत विद्यार्थीहरू भएकाले नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिँदैन । नेपाली विमातृभाषीतर्फ १९ वा ३१.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमान भन्दा माथि र ४९ वा ६८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तलको अन्तर धेरै भएकाले बढी प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेकाले नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ज्यादै न्यून भएको पुष्टि हुन्छ ।

३.५ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत

दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति :

तालिका नं. ९

कूल सङ्ख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	समूह	समूहगत सङ्ख्या	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमान भन्दा तल		
					सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१२०	२१.२५	४.५३	स्थानीयता :						
			गाउँ	६०	२२	३६.६६	३८	६३.३३	
			सहर	६०	२८	४६.६६	३२	५३.३३	
			विद्यालयका प्रवृत्ति:						
			संस्थागत	६०	२२	३६.६६	३८	६३.३३	
			सामुदायिक	६०	३९	६५	२१	३५	
लिङ्ग :									
छात्र	६०	३३	५५	२७	४५				

			छात्रा	६०	२५	४१.६६	३५	५८.३३
			भाषिक पृष्ठभूमि :					
			नेपाली मातृभाषी	६०	३४	५६.६६	२६	४३.३३
			नेपाली विमातृभाषी	६०	२१	३५	३९	६५

प्रस्तुत तालिकामा जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या १२० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । दृष्टांश पठनबोध क्षमताको समग्र मध्यमान २१.२५ रहेको छ भने समग्र मानक विचलन ४.५३ रहेको छ । उक्त मध्यमान र मानक विचलनलाई आधार मानी विभिन्न समूहका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई केलाउँदा निम्नानुसारको अवस्था देखिन्छ :

स्थानीयताका आधारमा गाउँतर्फका ६० जना र सहरतर्फका ६० जना विद्यार्थीहरूलाई समावेश गरिएको छ । दृष्टांश पठनबोध क्षमताको समग्र मध्यमान २१.२५ लाई आधार मानेर हेर्दा गाउँतर्फका २२ वा ३६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र ३८ वा ६३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको मध्यमानभन्दा तल र मध्यमानभन्दा माथिको अन्तर धेरै देखिएकाले उनीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिँदैन भने सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश मध्यमानलाई आधार मानेर हेर्दा २८ वा ४६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ३२ वा ५३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमानभन्दा तल र मध्यमानभन्दा माथिको प्रतिशतमा खासै अन्तर

नदेखिए तापनि सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता पनि त्यति सन्तोषजनक देखिदैन ।

विद्यालयका प्रकृतिका आधारमा संस्थागत विद्यालयतर्फ ६० जना र सामुदायिक विद्यालयतर्फ ६० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । समग्र दृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान २१.२५ लाई आधार मानी हेर्दा संस्थागत क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता २२ वा ३६.६६ प्रतिशत मध्यमानभन्दा माथि र ३८ वा ६३.३३ प्रतिशत मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । यसरी बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि रहेकाले संस्थागत विद्यालय अन्तर्गत कक्षा ५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको समग्र दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको पाइदैन । त्यसै गरी सामुदायिक विद्यालयतर्फ ३९ वा ६५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र २१ वा ३५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । यसरी सामुदायिक विद्यालयको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिन्छ ।

लैङ्गिकताका आधारमा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा छात्रतर्फ ६० जना र छात्रातर्फ ६० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । समग्र दृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान २१.२५ लाई आधार मानेर हेर्दा छात्रतर्फ ३३ वा ५५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र २७ वा ४५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेका छन् । मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तलको प्रतिशतमा खासै अन्तर नरहे पनि छात्रहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता केही मात्रामा सन्तोषजनक देखिन्छ । छात्रातर्फ २५ वा ४१.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ३५ वा ५८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेका छन् । यसरी मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तलको प्रतिशतमा धेरै अन्तर देखिएकाले छात्राहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता ज्यादै कमजोर रहेको देखिन्छ । छात्र र छात्राहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा मध्यमानभन्दा धेरै विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या कम भएकाले खासै राम्रो देखिदैन ।

भाषिक पृष्ठभूमिका दृष्टिले विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा नेपाली मातृभाषी ६० र नेपाली विमातृभाषी ६० जना विद्यार्थीहरू रहेका छन् । मध्यमान २१.२५ लाई आधार मानी हेर्दा नेपाली मातृभाषी तर्फका ३४ वा ५६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र २६ वा ४३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल देखिन्छन् । प्रतिशतका आधारमा मध्यमानभन्दा माथि र तल केही अन्तर नदेखिए तापनि नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक नै देखिन्छ । त्यसैगरी नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीतर्फ २१ वा ३५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ३९ वा ६५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । यहाँ मध्यमानभन्दा तल र माथि धेरै अन्तर देखियो । अल्पसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि देखिनुले नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता ज्यादै कमजोर रहेको पुष्टि हुन्छ । विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा समग्र दृष्टांश मानक विचलन ४.५३ देखिनुले दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्तर त्यति विचलित नभएर एकरूपता नै देखिन्छ ।

३.६ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत

अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति :

तालिका नं. १०

कूल सङ्ख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	समूह	समूहगत सङ्ख्या	मध्यमानभन्दा माथि		मध्यमानभन्दा तल	
					सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत

१२०	१८.२८	५.८०	स्थानीयता :					
			गाउँ	६०	२३	३८.३३	३७	६१.६६
			नगर	६०	२८	४६.६६	३२	५३.३३
			विद्यालयका प्रवृत्ति:					
			संस्थागत	६०	२७	४५	३३	५५
			सामुदायिक	६०	३२	५३.३३	२८	४६.६६
			लिङ्ग:					
			छात्र	६०	२६	४३.३३	३४	५६.६६
			छात्रा	६०	२०	३३.३३	४०	६६.६६
			भाषिक पृष्ठभूमि :					
			नेपाली मातृभाषी	६०	२९	४८.३३	३१	५१.६६
			नेपाली विमातृभाषी	६०	१९	३१.६६	४१	६८.३३

प्रस्तुत तालिकामा नमुनाको रूपमा लिइएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या १२० रहेको छ । उक्त तालिकामा समग्र दृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान १८.२८ र मानक

विचलन ५.८० रहेको छ । मध्यमान र मानक विचलनलाई आधार मानी समूहगत रूपमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता निम्नानुसार विश्लेषण गर्न सकिन्छ :

प्रस्तुत तालिकामा स्थानीयताका दृष्टिले गाउँतर्फ ६० जना र सहरतर्फ ६० जना विद्यार्थीहरू समेटिएको छ । समग्र अदृष्टांश मध्यमान १८.२८ लाई आधार मानी हेर्दा गाउँतर्फका २३ वा ३८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ३७ वा ६१.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमानभन्दा माथि र मध्यमानभन्दा तलको प्रतिशताङ्क हेर्दा धेरै अन्तर भएकाले गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिँदैन । त्यसैगरी सहरतर्फ समग्र अदृष्टांश मध्यमान १८.२८ लाई आधार मानी हेर्दा २८ वा ४६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ३२ वा ५३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमानलाई आधार मानी मध्यमानभन्दा माथिको विद्यार्थीसंख्या कम देखिनुले सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता पनि खासै सन्तोषजनक देखिँदैन ।

विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा विश्लेषण गर्दा संस्थागत विद्यालयतर्फ ६० जना र सामुदायिक विद्यालयतर्फ ६० जना विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ । समग्र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान १८.२८ लाई आधार मानी हेर्दा संस्थागत विद्यालयतर्फ मध्यमानभन्दा माथि २७ वा ४५ प्रतिशत र मध्यमान भन्दा तल ३३ वा ५५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहेको देखिन्छ । बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिनुले संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिँदैन । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयतर्फ ३२ वा ५३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र २८ वा ४६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । उक्त तालिकामा मध्यमानभन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या बढी भएकाले सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।

प्रस्तुत तालिकामा लैङ्गिकताका आधारमा हेर्दा ६० जना छात्र र ६० जना छात्राहरू नमुना छनोटको रूपमा समावेश गरिएको छ । अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको समग्र मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा छात्रतर्फ २६ वा ४३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ३४ वा ५६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेका छन् । यस तथ्याङ्कको आधारमा मध्यमानभन्दा माथि र तलको प्रतिशतलाई हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि कम प्रतिशत विद्यार्थीहरू देखिनुले छात्रहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिँदैन । त्यसै गरी छात्रातर्फ विश्लेषण गर्दा २० वा ३३.३३ प्रतिशत छात्राहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४० वा ६६.६६ प्रतिशत छात्राहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । मध्यमानका आधारमा मध्यमानभन्दा तल र मध्यमानभन्दा माथिको अन्तर धेरै रहेको पाइन्छ । जसले गर्दा मध्यमानभन्दा तल छात्राहरूको संख्या बढी रहनुले छात्रा विद्यार्थीहरूको समग्र अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई पनि सन्तोषजनक रूपमा लिन सकिँदैन ।

भाषिक पृष्ठभूमिका दृष्टिले हेर्दा नेपाली मातृभाषीतर्फ ६० जना र नेपाली विमातृभाषीतर्फ ६० जना विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ । नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा २९ वा ४८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि र ३१ वा ५१.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल देखिन्छ । अधिकांश विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहनुले नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिँदैन । त्यसैगरी नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको तथ्याङ्क हेर्दा १९ वा ३१.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४१ वा ६८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहेको देखिन्छ । धेरै सङ्ख्याका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेकाले नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता भन्ने निराशाजनक रहेको देखिन्छ । मानक विचलनका आधारमा सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको विश्लेषण गर्दा मानक विचलन ५.८० रहेकाले अदृष्टांश पठनबोध क्षमतामा समूहगत रूपमा एकरूपता पाइन्छ ।

अध्याय चार

तुलनात्मक विश्लेषण

४.१ पठनबोध क्षमतामा विभिन्न समूहहरूको तुलनात्मक स्थिति :

४.१.१ पठनबोध क्षमतामा स्थानीयताका आधारमा गाउँ र सहर बीचको तुलना

तालिका नं. ११

समूह	सङ्ख्या	मध्यमान	समूह मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	'T' मान
गाउँ	६०	१६.५३	१९.७६	६.२२	५.१६	-१.८४
सहर	६०	१८.४६		५.४२		

प्रस्तुत तालिकामा स्थानीयताका दृष्टिले पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्ने क्रममा गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ६० जना र सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ६० जना रहेको पाइन्छ । उक्त दुवै समूहका विद्यार्थीहरूको समग्र मध्यमान १९.७६ देखिन्छ भने गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको मध्यमान १६.५३ र सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको मध्यमान १८.४६ रहेको देखिन्छ । मानक विचलनलाई हेर्दा उक्त समूहको समग्र मानक विचलन ५.१६ रहेको छ । गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मानक विचलन ६.२२ र सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मानक विचलन ५.४२ रहेको देखिन्छ ।

स्थानीयताका दृष्टिले समग्र मध्यमान १९.७६ लाई आधार मानी गाउँ र सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनामा गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता निम्न रहेको देखिन्छ । समग्र मध्यमान १९.७६ भन्दा गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको

पठनबोध क्षमताको मध्यमान ३.२३ ले कम देखिएकाले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ । त्यसैगरी सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्ने क्रममा समग्र मध्यमान १९.७६ लाई आधार मानी हेर्दा सन्तोषजनक देखिदैन । समग्र मध्यमानभन्दा सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान १.३ ले कमी रहनुले पनि उक्त कुराको पुष्टि गर्दछ । यस अध्ययनमा समग्र मध्यमानका तुलनामा गाउँतर्फको मध्यमान ३.२३ ले कम र सहरतर्फको मध्यमान १.३ ले कमी रहनुले गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता भन्दा सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता केही सन्तोषजनक रहेको पुष्टि हुन्छ । तर यी दुवै समूहको अन्तर केलाउनका लागि 't' मान ०.०५ सार्थक तहमा हेर्दा 't' को मान -१.८४ रहनुले स्थानीयताका आधारमा गाउँ र सहर दुवै समूहका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा अन्तर नरहेको पाइन्छ । गणना गरिएको 't' मानभन्दा तालिकामा अङ्कित 't' मान कमी भएकाले यस कुराको पुष्टि गर्दछ । त्यसैले गाउँ र सहरका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन भन्ने प्राक्कलपना गलत भएको ठहर्छ ।

४.१.२ पठनबोध क्षमतामा विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालय बीचको तुलना :

तालिका नं. १२

समूह	सङ्ख्या	मध्यमान	समूह मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	't' मान
निजी	६०	१९	१९.७६	३.०६	५.१६	१.१४
सरकारी	६०	२०		६.१८		

प्रस्तुत तालिकामा संस्थागत विद्यालयबाट ६० जना र सामुदायिक विद्यालयबाट ६० जना विद्यार्थीहरू प्रतिनिधि नमुना छनोटको रूपमा समावेश गरिएको छ । समूहको समग्र मध्यमान १९.७६ रहेको छ भने संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान १९ रहेको छ । त्यसैगरी सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान २० रहेको छ । यसरी उक्त समूहको समग्र मानक विचलन ५.१६ देखिन्छ भने समूहगत रूपमा संस्थागत विद्यालयतर्फको मानक विचलन ३.०६ र सामुदायिक विद्यालयतर्फको मानक विचलन ६.१८ रहेको देखिन्छ ।

समग्र मध्यमानलाई आधार मानी समूहगत मध्यमानलाई हेर्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको मध्यमान ०.७६ ले कमी रहेको छ भने सामुदायिक विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूको मध्यमान ०.२४ ले बढी रहेको पाइन्छ । उक्त तथ्याङ्कलाई आधार मानी संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको तुलनामा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता केही उच्च रहेको कुरा पुष्टि हुन्छ । संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको तुलनामा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको मध्यमान १ ले बढी रहनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ तर यी दुवै समूह बीच अन्तर, केलाउँदा 't' मान ०.०५ सार्थक तहमा हेर्दा 't' को मान १.१४ देखिएकाले यी दुवै समूहबीचको पठनबोध क्षमतामा अन्तर रहेको पाइन्छ । गणना गरिएको 't' को मान 't' तालिकामा अङ्कित 't' को मानभन्दा बढी भएको तथ्यले संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर भएको कुरा पुष्टि हुन्छ । त्यसैले संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन भन्ने प्राक्कल्पना गलत सावित भएको देखिन्छ ।

४.१.३. पठनबोध क्षमतामा लैङ्गिकताका आधारमा छात्र र छात्रा बीचको तुलना:

तालिका नं. १३

समूह	सङ्ख्या	मध्यमान	समूह मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	't' मान
छात्र	६०	१९.९	१९.७६	४.१२	५.१६	-१.७१
छात्रा	६०	१८.४६		५.१९		

प्रस्तुत तालिकामा समग्र विद्यार्थीहरूको लैङ्गिकताका आधारमा विभाजन गरी छात्र ६० र छात्रातर्फ ६० जना विद्यार्थीहरूलाई समावेश गरिएको छ । उक्त तालिकामा समग्र मध्यमान १९.७६ रहेको छ भने समूहगत रूपमा छात्र विद्यार्थीहरूको मध्यमान १९.९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने छात्रा विद्यार्थीहरूको मध्यमान १८.४६ रहेको देखिन्छ । यसैगरी उक्त तालिकामा समग्र मानक विचलन ५.१६ छ भने समूहगत रूपमा हेर्दा छात्रतर्फको मानक विचलन ४.१२ र छात्रातर्फको मानक विचलन ५.१९ रहेको देखिन्छ ।

लैङ्गिकताका आधारमा समग्र मध्यमान १९.७६ लाई आधार मानी छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा छात्राहरूको पठनबोध क्षमताभन्दा छात्रहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिन्छ । छात्रतर्फ समग्र मध्यमानभन्दा ०.१४ ले कमी हुनुले उक्त कुराको पुष्टि गर्दछ । त्यसैगरी छात्रातर्फको पठनबोध क्षमताको स्थिति समग्र मध्यमानभन्दा १.१३ ले कम हुनुले त्यति सन्तोषजनक मान्न सकिँदैन । समग्रमा यस अध्ययनमा मध्यमानका आधारमा छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरू बीच देखा परेको पठनबोध क्षमतामा धेरै अन्तर नदेखिएकाले उक्त समूहका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सामान्य रहेको मान्न सकिन्छ । यी दुवै समूहबीच अन्तर केलाउँदा 't' को मान ०.०५ सार्थकताको तहमा हेर्दा उक्त समूहको पठनबोध क्षमतामा अन्तर नभएको पाइयो वा गणना गरिएको 't' को मान 't' तालिकामा अङ्कित 't' को मानभन्दा कमी भएको तथ्यले छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको

पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर नभएको पुष्टि हुन्छ । यसरी छात्र र छात्रा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन भन्ने प्राकल्पना गलत ठहर्छ ।

४.१.४ पठनबोध क्षमतामा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषी बीचको तुलना :

तालिका नं. १४

समूह	सङ्ख्या	मध्यमान	समूह मध्यमान	मानक विचलन	समग्र मानक विचलन	'T' मान
नेपाली मातृभाषी	६०	१९.४३	१९.७६	३.७४	५.१६	-१.९३
नेपाली विमातृभाषी	६०	१८.२३		३.१६		

प्रस्तुत तालिकामा भाषिक पृष्ठभूमिका दृष्टिले पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा नेपाली मातृभाषीतर्फ ६० जना र नेपाली विमातृभाषीतर्फ ६० जना

विद्यार्थीहरू रहेका छन् । उक्त दुवै समूहको समग्र मध्यमान १९.७६ रहेको छ भने नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको मध्यमान १९.४३ र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको मध्यमान १८.२३ रहेको देखिन्छ । मानक विचलनलाई हेर्दा उक्त समूहको समग्र मानक विचलन ५.१६ रहेको छ । नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीको मानक विचलन ३.७४ र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको मानक विचलन ३.१६ रहेको देखिन्छ ।

भाषिक पृष्ठभूमिका दृष्टिले समग्र मध्यमान १९.७६ लाई आधार मानी हेर्दा नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको तुलनामा नेपाली मातृभाषीतर्फका पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक मानिन्छ । समग्र मध्यमान १९.७६ भन्दा नेपाली मातृभाषीतर्फका विद्यार्थीहरूको मध्यमान ०.३३ ले कमी देखिनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ । त्यसैगरी नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई समग्र मध्यमानका आधारमा विश्लेषण गर्दा उक्त समूहको पठनबोध क्षमता केही मात्रामा कमजोर रहेको पाइन्छ । समग्र मध्यमानभन्दा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको मध्यमान १.५३ प्रतिशतले कम रहनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ । यसरी उक्त समूहबीच विद्यार्थीहरूको मध्यमानका आधारमा तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गर्दा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूभन्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता केही मात्रामा उच्च रहेको देखिन्छ । तर उक्त दुई समूहबीच अन्तर छ कि छैन भनेर हेर्न 't' को मान ०.०५ सार्थकताको तहमा हेर्दा उक्त दुवै समूहबीचको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन । गणना गरिएको 't' को मानभन्दा तालिकामा अङ्कित 't' को मान कमी भएकाले यस कुराको पुष्टि गर्दछ । यसरी भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर छैन भन्ने प्राक्कल्पना गलत सावित भएको देखिन्छ ।

अध्याय पाँच

निष्कर्ष तथा सुभावहरू

५.१ निष्कर्ष

सिन्धुली जिल्लाका संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सम्बन्धी अध्ययनबाट निम्न निष्कर्षहरू प्रस्तुत गरिएको छ :

१. समग्र पठनबोध क्षमताको स्थितिमा विद्यार्थीहरूको क्षमतालाई प्रतिशतमा गणना गर्दा ६२.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ५० प्रतिशतभन्दा बढी देखिएकाले विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
२. समग्र विद्यार्थीहरूको समग्र मध्यमानका आधारमा पठनबोध क्षमताको मापन गर्दा मध्यमानभन्दा तल कम प्रतिशत र मध्यमानभन्दा माथि बढी प्रतिशत विद्यार्थीहरू देखिएकाले विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।
३. समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई प्रतिशतका आधारमा गणना गर्दा ५० प्रतिशतभन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरू ५७.५ प्रतिशत रहेको र ७५ प्रतिशतभन्दा माथि पठनबोध क्षमता भएका विद्यार्थीहरू ३० प्रतिशत रहेकाले विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यम खालको देखिन्छ ।
४. समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई मध्यमानका आधारमा हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि ५१.६६ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ४८.३३ प्रतिशत रहनुले पनि विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिन्छ ।
५. समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई प्रतिशतमा गणना गरी हेर्दा २५ प्रतिशतभन्दा माथि र ५० प्रतिशतभन्दा कम १५ प्रतिशत, ५० प्रतिशतभन्दा बढी ४७.५ प्रतिशत र ७५ प्रतिशतभन्दा बढी

३७.५ प्रतिशत रहेकाले समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यम खालको देखिन्छ ।

६. समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता मध्यमानका आधारमा हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि ३७.५ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ६२.५ प्रतिशत रहनुले अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिँदैन ।
७. समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गर्दा दृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमान अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमानभन्दा २.९७ ले बढी देखिनुले दृष्टांश पठनबोध क्षमता अदृष्टांश पठनबोध क्षमताभन्दा केही सन्तोषजनक नै देखिन्छ ।
८. विद्यार्थीहरूलाई लैङ्गिक समूहमा बाँडेर हेर्दा समग्र छात्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई समग्र मध्यमानका आधारमा हेर्दा ४५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ५५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले छात्र समूहका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको पाइँदैन । त्यसैगरी छात्रा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि ४९.६६ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ५८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहनुले छात्रा समूहका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता पनि सन्तोषजनक देखिँदैन ।
९. स्थानीयताका दृष्टिले समूहगत रूपमा समग्र पठनबोध क्षमताको मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा गाउँतर्फ ३८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ६९.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल देखिनुले गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता कमजोर देखिन्छ । त्यसैगरी सहरतर्फका ६० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
१०. समग्र मध्यमानलाई आधार मानी समूहगत रूपमा विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा हेर्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि ४५

प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ५५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहनुले संस्थागत विद्यालयका पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक पाइदैन भने सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि ५८.३३ प्रतिशत र मध्यमान भन्दा तल ४९.६६ प्रतिशत रहनुले सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक नै देखिन्छ ।

११. भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा समग्र मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको भन्दा बढी रहेको देखिन्छ तर पनि नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता पनि सन्तोषजनक देखिँदैन ।
१२. विद्यार्थीहरूको समग्र मध्यमानका आधारमा दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई स्थानीयताका दृष्टिले हेर्दा गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको मध्यमानभन्दा माथि ३६.६६ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ६३.३३ प्रतिशत रहनुले गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिँदैन भने सहरतर्फका विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि ४६.६६ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ५३.३३ प्रतिशत रहनुले सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिँदैन ।
१३. विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा संस्थागत विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूका दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई समग्र दृष्टांश मध्यमानका आधारमा हेर्दा ३६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ६३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले पनि संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिँदैन भने सामुदायिक विद्यालयतर्फका ६५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ३५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले सामुदायिक विद्यालयका दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक नै देखिन्छ ।
१४. समग्र दृष्टांश मध्यमानका आधारमा लैङ्गिकताका दृष्टिले छात्र विद्यार्थीहरूतर्फ ५५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले छात्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश

पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिन्छ, भने छात्रातर्फ ४१.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ५८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमान भन्दा तल रहनुले छात्रा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिदैन ।

१५. भाषिक पृष्ठभूमिका दृष्टिले विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा नेपाली मातृभाषीतर्फ ५६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिन्छ, भने नेपाली विमातृभाषीतर्फ ३५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ६५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिदैन ।
१६. समग्र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको मध्यमानलाई आधारमानी स्थानीयताका दृष्टिले हेर्दा गाउँतर्फका ३८.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ६१.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमान भन्दा तल रहनुले गाउँतर्फका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता कमजोर देखिन्छ, भने सहरतर्फका ४६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमान भन्दा माथि र ५३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले सहरतर्फका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता पनि खासै सन्तोषजनक देखिदैन ।
१७. विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा ४५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ५५ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिदैन भने सामुदायिक विद्यालयतर्फ ५३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले सामुदायिक विद्यालयका अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक नै देखिन्छ ।
१८. लैङ्गिकताका आधारमा छात्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई हेर्दा ४३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ५६.६६ प्रतिशत

विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले छात्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिदैन भने छात्रा विद्यार्थीतर्फ ३३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमान माथि र ६६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल देखिनुले छात्रा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिदैन ।

१९. भाषिक पृष्ठभूमिका दृष्टिले विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमतालाई समग्र मध्यमानका आधारमा विश्लेषण गर्दा नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको तुलनामा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमता सामान्य देखिन्छ ।
२०. स्थानीयताका दृष्टिले समग्र पठनबोध क्षमतामा गाउँ र सहरका विद्यार्थीहरूबीच पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर पाइदैन । 'T' को मान -१.८४ हुनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ ।
२१. समग्र पठनबोध क्षमतामा विद्यालयको प्रकृतिको आधारमा हेर्दा संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतामा अन्तर पाइन्छ । 'T' को मान ०.०५ सार्थक तहभन्दा बढी हुनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ ।
२२. समग्र पठनबोध क्षमतामा लैङ्गिक आधारमा हेर्दा छात्र र छात्राबीच पठनबोध क्षमतामा सार्थक अन्तर नरहेको पाइन्छ । 'T' को मान ०.०५ सार्थक तहभन्दा तल हुनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ ।
२३. समग्र पठनबोध क्षमतामा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा हेर्दा नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूका बीच पठनबोध क्षमतामा अन्तर नरहेको पाइन्छ । 'T' को मान ०.०५ सार्थक तहभन्दा कमी हुनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ ।
२४. विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमतामा अन्तर भेटिन्छ । 'T' को मान ०.०५ सार्थक तहभन्दा बढी हुनुले उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ ।

५.२ सुभाब

सिन्धुली जिल्लाका संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा गरिएको अनुसन्धान र विश्लेषणबाट प्राप्त निष्कर्षका आधारमा निम्न सुभाबहरू प्रस्तुत गरिएको छ :

१. भाषिक सीप विकासका लागि पठनबोध क्षमता अति आवश्यक भएको हुनाले पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक निर्माणका क्रममा पठनबोध सम्बन्धी क्रियाकलाप गरिनुपर्ने ।
२. पठनबोध सम्बन्धी विद्यार्थीहरूलाई अभ्यास गराउँदा पाठ्यपुस्तकमा समावेश भएका पाठहरूबाट मात्र नगराएर अन्य सुहाउँदा विषयवस्तुबाट समेत पठनबोध सम्बन्धी अभ्यास गराउनु पर्ने ।
३. अदृष्टांश पठनबोध क्षमता वृद्धि गर्नका लागि आवश्यक सन्दर्भपुस्तक तथा पत्रपत्रिकाहरू विद्यालयमा उपलब्ध गराई विद्यार्थीहरूलाई स्वाध्ययनप्रति प्रेरित गर्नु पर्ने ।
४. संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता अभिवृद्धि गर्नका लागि उक्त विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको चापलाई नियन्त्रण गरी विभिन्न सन्दर्भसामग्री बाल पत्रपत्रिकाको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
५. नेपाली विषयप्रतिको गलत धारणाका कारण तालिम अप्राप्त जुनसुकै विषयका शिक्षकद्वारा शिक्षण गर्ने परिपाटीको अन्त्य गरी तालिम प्राप्त शिक्षकबाट पठनपाठन गर्नुपर्ने ।
६. कक्षा शिक्षणमा शिक्षक मात्र सक्रिय नभई विद्यार्थीहरूलाई पनि सक्रिय बनाउनुपर्ने ।
७. नेपाली दोस्रोभाषी विद्यार्थीहरूलाई पनि नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरू सरह अगाडि ल्याउनका लागि सकेसम्म अध्ययन तथा अभ्यासमा सक्रियता बढाउनु पर्ने ।
८. पठनबोध क्षमता विकासको लागि तल्लो कक्षा देखिनै विषयवस्तु चयन गर्दा स्थानीयता, लिङ्ग, भाषा, उमेर, कक्षा आदि विभिन्न पक्षलाई ध्यान दिनुपर्ने ।

९. भाषिक क्षमता विकास गराउन कक्षा शिक्षणमा पठनबोध सम्बन्धी क्रियाकलापलाई यथेष्ट रूपमा गराउनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।
१०. विद्यालयको तल्लो कक्षादेखि नै कण्ठ गर्ने विधि अन्त्य गर्नुपर्ने ।
११. दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलनामा अदृष्टांश पठनबोध क्षमता अलि कमजोर रहेको देखिन्छ । त्यसैले अदृष्टांश पठनबोध क्षमता अभिवृद्धि गर्नको लागि विद्यालयमा बाल पत्रपत्रिका र तत् विषयसँग सम्बन्धित सामग्रीहरू उपलब्ध गराई स्वाध्यानप्रति प्रेरित गर्नुपर्ने ।
१२. पठनबोध सम्बन्धी बढी अभ्यास गराउनुपर्ने ।

५.३ भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू :

१. पठनबोध क्षमता विकासका लागि शिक्षण क्रियाकलापको भूमिका सम्बन्धी अध्ययन,
२. सिन्धुली जिल्लाका प्रा.वि. तहको कक्षा १, २, ३, ४ का विद्यार्थीहरूको पाठबोध क्षमताको अध्ययन,
३. भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा प्राथमिक तह उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूको पठनबोध सम्बन्धी अध्ययन,
४. सिन्धुली जिल्लाका कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन,
५. सिन्धुली जिल्लाका कक्षा ९ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको श्रुतिबोध क्षमताको अध्ययन,
६. छात्रछात्राहरूमा पठनबोध क्षमतामा अन्तर हुने कारणहरूको अध्ययन,
७. विद्यार्थीहरूमा पत्रिका तथा लेखरचना सम्बन्धी पठनबोध क्षमताको अध्ययन ।

सन्दर्भग्रन्थसूची

अधिकारी, दिव्याकला (२०६४), कक्षा छ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५३), भाषाशिक्षण केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

अधिकारी, हेमाङ्गराज र बद्रीविशाल भट्टराई, (सम्पा २०६१), प्रायोगिक नेपाली शब्दकोश काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक प्रकाशन प्रा.लि. ।

आचार्य, होमप्रसाद (२०५४), कक्षा पाँच पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अध्ययन अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, ने.भा.शि.वि., त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०५९ छै. सं.), साहित्यप्रकाश काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।

कार्की, उपेन्द्र (२०५५), शैक्षिक मापन तथा मूल्याङ्कन काठमाडौं : स्टुडेन्टस बुक्स, पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स, कीर्तिपुर ।

खनाल, पेशल (२०६०), शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति काठमाडौं : टुडेन्टस बुक्स, पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स, कीर्तिपुर ।

गौतम, गुरुप्रसाद (२०६०), कक्षा नौमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, ने.भा.शि.वि., कीर्तिपुर ।

गौतम, रामप्रसाद (२०६१), भाषिक अनुसन्धान विधि काठमाडौं : दीक्षान्त पुस्तक भण्डार, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

ज.ब.रा., स्वयंप्रकाश र अन्य (२०५८), शिक्षामा मापन र मूल्याङ्कन काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६६), नेपाली भाषा शिक्षण काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।

- दुङ्गेल, भोजराज र अन्य (२०६३), माध्यमिक नेपाली व्याकरण काठमाडौँ : एम. के. पब्लिकेशन ।
- दुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल (२०५९), प्रायोगिक भाषाविज्ञान काठमाडौँ : एम.के. पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।
- पराजुली, कृष्णप्रसाद (२०४९), नेपाली अध्ययन तथा अभिव्यक्ति काठमाडौँ : रत्नपुस्तक भण्डार ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६७) मेरो नेपाली किताब (कक्षा ५) सानोठिमी भक्तपुर ।
- पोखरेल, बालकृष्ण र अन्य (सम्पा., २०४०), नेपाली वृहत् शब्दकोश काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- पौडेल, नेत्रप्रसाद (२०६६), नेपाली भाषा शिक्षण काठमाडौँ : पैरवी प्रकाशन ।
- बन्धु, चूडामणि (२०५२), अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन काठमाडौँ : रत्नपुस्तक भण्डार ।
- वराल, कृष्णहरि (२०६५), सरल माध्यमिक व्याकरण काठमाडौँ : तलेजु प्रकाशन ।
- भट्टराइ, डी.पी. र अन्य (२०६५), माध्यमिक नेपाली व्याकरण काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- भण्डारी, पारसमणि (२०५३), स्नातकोत्तर नेपाली शिक्षा शोध विवरण काठमाडौँ : न्यू हिरा बुक्स ।
- भण्डारी, पारसमणि (२०६५), साधारण नेपाली व्याकरण काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- भण्डारी पारसमणि र अन्य (२०६८), भाषिक अनुसन्धान विधि काठमाडौँ : पिनाकल पब्लिकेशन ।

भण्डारी, पारसमणि र माधव पौडेल (२०६१), साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचना
काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

रिजाल, खगेश्वर (२०६५), कक्षा ५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको
अध्ययन अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र त्रि. वि. कीर्तिपुर ।

_____ (२०६५), प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम सानोठिमी भक्तपुर ।

_____ (२०६७), मुना मासिक पत्रिका फाल्गुन ।

विषयसूची

अध्याय एक

शोधपरिचय १-९

१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधप्रयोजन	१
१.३ समस्याकथन	१
१.४ अध्ययनका उद्देश्य	२
१.५ अध्ययनको महत्त्व	२
१.६ अध्ययनको सीमाङ्कन	३
१.७ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.८ अध्ययन विधि	५
१.९ जनसंख्या	६
१.१० प्रतिनिधि नमूना	६
१.११ सामग्री निर्माण	७
१.१२ पूर्व परीक्षण	७
१.१३ तथ्य सङ्कलन	७
१.१४ तथ्यको व्याख्या र विश्लेषण	८
१.१५ अध्ययनको रूपरेखा	९

अध्याय दुई

सैद्धान्तिक परिचय १०-२२

२.१ बोधको परिचय	१०
२.२ बोधका प्रकार	१२
२.२.१ श्रुतिबोध	१२
२.२.२ पठनबोध	१४
२.३ पठनबोधको तह	१६
२.४ पठनबोध शिक्षणको प्रयोजन	१६
२.५ पठनबोध शिक्षण प्रक्रिया तथा क्रियाकलापहरू	१७

२.६ पठनबोधमा प्रभाव पार्ने तOEवहरू १९
अध्याय तीन

व्याख्या तथा विश्लेषण

२३-३७

- ३.१ समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति २३
- ३.१.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति २३
- ३.१.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति २४
- ३.२ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति २५
- ३.२.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति २५
- ३.२.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति २६
- ३.३ समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति २६
- ३.३.१ प्रतिशतको आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति २६
- ३.३.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति २७
- ३.३.३ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलना २८
- ३.४ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताका समूहगत स्थिति २९
- ३.५ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताका समूहगत दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति ३२
- ३.६ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताका समूहगत अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति ३५

अध्याय चार

तुलनात्मक विश्लेषण

३८-४३

- ४.१. पठनबोध क्षमतामा विभिन्न समूहहरूको तुलनात्मक स्थिति ३८
- ४.१.१ पठनबोध क्षमतामा स्थानियताका आधारमा गाउँ र सहरबीचको तुलना ३८
- ४.१.२ पठनबोध क्षमतामा विद्यालयको प्रकृतिको आधारमा संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयबीचको तुलना ३९

४.१.३ पठनबोध क्षमतामा लैङ्गिक आधारमा छात्र र छात्रा बीचको तुलना	४०
४.१.४ पठनबोध क्षमतामा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र नेपाली बिमातृभाषी बीचको तुलना	४२

अध्याय पाँच

निष्कर्ष तथा सुभावरु	४४- ५०
५.१ निष्कर्ष	४४
५.२ सुभाव	४९
५.३ भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरु	५०

सन्दर्भग्रन्थसूची

परिशिष्टाङ्क क
परिशिष्टाङ्क ख

दृष्टांश

परिशिष्टाङ्क 'क'

अध्ययनका निमित्त प्रयोगमा ल्याइएका प्रश्नहरू

मिति :

विद्यालयको नाम :

विद्यार्थीको नाम :

छात्र   छात्रा   सरकारी   निजी   गाउँ   नगर

१. तलको अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नहरूका सबैभन्दा उपयुक्त उत्तरमा रेजा (Ö) चिह्न लगाउनुहोस् ।

“हजुर मेरो घोडा ज्यादै कमजोर छ । यो बूढो पनि भैसक्यो । मेरो दाउराको भारीको बोझ यसले उठाउन सक्दैन । त्यसैले यसको मायाले गर्दा यो भारी मैले बोकेको हुँ ।” दाउरेले जवजफ दियो ।

“अहो / यो जस्तो मूर्ख को होला । ” वीरबलले मनमनै सोचे र भने, “मसँग हिँड । अबदेखि तिमीले यस्तो भारी कहिल्यै बोक्नुपर्दैन ।”

वीरबल र दाउरे जंगलको बाटो जादै थिए । केही फराकिलो ठाउँमा उनीहरूले ठूलो जीउ भएको एक मान्छे देखे । ऊ उत्तानो परेर पल्टिरहेको थियो । उसका दुबै हात उचालिएका थिए ।

वीरबलले दाउरेलाई भने, “त्यस व्यक्तिलाई कुनै दुःख परेजस्तो छ । तिमी यही बस, म उसलाई उठाउछु ।”

वीरबल अगाडि बढेर त्यस व्यक्तिका हात समातेर उसलाई उठाउन खोजे । “हुँदैन— हुँदैन—मेरो हात नसमात्नुहोस् ।

“अहो, हातमा घाउ भएको रहेछ, क्यारे— मैले समातेँ । अब माफी माग्नुपर्छो ।” यस्तो विचार गर्दै वीरबलले भने, “मलाई माफ गर । तिम्रो हातमा निकै कष्ट भएजस्तो छ ।”

“अहँ, घाउ भएको होइन । कुरो के हो भने मेरी बूढीले मलाई यत्रो नापको एउटा ठूलो भाँडो ल्याउनू भनेकी थिई । तपाईंले मेरो हात हल्लाइदिनुभयो भने नापमा फरक पर्छ । अनि बूढीले मलाई दुःख दिन्छे ।” त्यस व्यक्तिले भन्यो ।

“यो पनि निकै मूर्खजस्तो छ । यसलाई पनि बादशाहकहाँ लैजानुपर्छो ।” वीरबलले मनमनै विचार गरे र त्यस व्यक्तिको कपाल तान्दै उसलाई उभ्याए । “ल अब

हात तल झार । तिमि म संग जानु पर्छ । तिमिलाई म सबै नापका भाँडा दिन्छु । ती भाँडाहरु पाएपछि तिम्री जहान खुसी हुनेछिन् र तिमिलाई कहिल्यै सताउने छैनन् ।” वीरवलले भने ।

साँझ परिसकेको थियो । उसलाई लिएर घोडा चढ्न भनी वीरवलले गोडा उठाए । यतिकैमा पछाडिबाट आइरहेको मान्छेको धक्काले उनी भुइँमा उत्तानो परेर लडे ।

१. वीरवल र दाउरे कुन बाटो जादै थियो ?

क. जङ्गल

ख. सडक

ग. भीर

घ. गाउँ

२. कसको हातमा घाउ थियो ?

क. दाउरेको

ख. वीरवलको

ग. अकबरको

घ. उत्तानो परेर लडेको मान्छेको

३. उत्तानो परेर लडेको मान्छेलाई कसले लग्यो ?

क. वीरवलले

ख. अकबरले

ग. पसले

घ. गाउँले

४. “तिमिलाई तिम्रो श्रीमतीले कहिल्यै सताउने छैनन् ।” भनेर कसले भने ।

क. दाउरे

ख. पसले

ग. अकबर

घ. वीरवल

५. वीरबल र दाउरेले कुन ठाउँमा मान्छे देख्यो ?

क. सागुरो

ख. फराकिलो

ग. सहर

घ. पाखामा

६. “ त्यस व्यक्तिलाई निकै दुःख परेजस्तो छ । ” कसले भनेको हो ?

क. दाउरेले

ख. गाउँलेले

ग. अकबरले

घ. वीरबलले

७. कसको घोडा कमजोर थियो ?

क. दाउरेको

ख. अकबरको

ग. वीरबलको

घ. गाउँलेको

८. दाउरेलाई के को माया लागेको थियो ?

क. दाउराको

ख. आफ्नो शरीरको

ग. फलामको

घ. घोडाको

९. कोसँग जादा भारी बोक्नु नपर्ने भयो ?

क. दाउरेसँग

ख. गाउँलेसँग

ग. वीरबलसँग

घ. अकबरसँग

१०. मान्छेको धक्काले भुइँमा को लड्यो ?

क. दाउरे

ख. वीरबल

ग. अकबर

घ. गाउँले

११. अकबरले वीरवललाई कस्तो काम अर्‍याए ?

क. असल मान्छे ल्याउन   ख. खराब मान्छे ल्याउन

ग. मूर्ख मान्छे ल्याउन   घ. भलाद्मी मान्छे ल्याउन

१२. मूर्खको खोजीगर्न को हिडे ?

क. वीरवल   ख. अकबर

ग. गाउँले   घ. दाउरे

१३. कसलाई मूर्खसँग भेट्ने इच्छा थियो ?

क. वीरवललाई   ख. अकबरलाई

ग. दाउरेलाई   घ. गाउँलेलाई

१४. कष्टको अर्थ के हो ?

क. खुसी   ख. सुख

ग. राम्रो   घ. दुःख

१५. के को नापमा फरक पर्दछ ?

क. भाँडो   ख. हात

ग. खुट्टा   घ. गाथी

अदृष्टांश
परिशिष्टाङ्क 'ख'
अध्ययनका निमित्त प्रयोगमा ल्याइएका प्रश्नहरू

मिति :

विद्यालयको नाम :

विद्यार्थीको नाम :

छात्र   छात्रा   सरकारी   निजी   गाउँ   नगर

१. तलको अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नहरूका सबैभन्दा उपयुक्त उत्तरमा रेजा (०) चिह्न लगाउनुहोस् ।

लखन्देही खोला बगिरहेको छ । रामजनम, जानकी, फुल्बा र चौते अहिले पौडी खेल्दै रमाइरहेका छन् । खोलाको बगर छेउमा तिनीहरू सबैजनाको घर छ । साना-साना खरले छाएका, माटोले पोतेका घरहरू चिटिक्क राम्रा देखिएका छन् ।

आज रमाइलो छ है - चौतेले हौसिदै भन्यो । उसको कुरा सुनेर अरु सबै साथीहरू भन् आनन्द दिएर पौडन थाले ।

ए रामजनम- रामजनमकी आमा भिजिया चिच्याउँदै कराई । उसको आवाज सुन्ना साथ सबै केटाकेटी सतर्क भए । उनीहरू हतार - हतार किनारामा निस्किएर कट्टु गन्जी लगाउँदै घरतिर दौडिए ।

रामजनम डराउँदै - डराउँदै आमा छेउमा गएर उभियो । मोटी थाक्सी गजधम्म शरीर भएकी उसकी आमा देख्दै डरलाग्दी थिई । ठूलाठूला आँखा, मोटा - मोटा हात । रामजनमको हात भ्याप्य समात्दै जुरुक्क उचालेर उसकी आमाले उसलाई भान्सामा लगेर पछारी । रामजनम हुँ हुँ गर्दै रुन थाल्यो । उसका अगाडि

सिलाबरे कचौरामा तारेको भिँगे माछा र चिउरा आइपुग्यो । खाने कुरा देखेपछि ऊ दवेग पर्दै खान थाल्यो । भिजिया छोराले खाएको आनन्द मान्दै हेर्न थाली ।

टन्न खाएपछि रामजनमलाई फेरि कता जाउँ जाउँ हुन थाल्यो । ऊ आफ्नो समूहका साथीहरुमाभक्त निकै रमाउँथ्यो । सबैभन्दा कान्छो ऊ नै थियो । भर्खर ९ वर्ष पुगेको कलिलो केटोलाई देखेर उसको साथी जानकी दिदी, फुल्बा दिदी र चौते दाइले खुबै माया गर्थे । उनीहरु सबै ११ वर्ष जतिका थिए । कालो अनुहार, कालो जीउ भएको अँगारजस्ता उनीहरु सबैका दाँत सेता थिए । जानकी र फुलबा दिदीको बिहे भइसकेको थियो । उनीहरु ११ वर्षको हुँदा बिहे भएको थियो ।

१. कुन खोला बगिरहेको थियो ?

क. गण्डकी

ख. रोसी

ग. लखन्देही

घ. कमला

२. रामजनम, जानकी र फुल्बा के गरेर रमाएको थियो ?

क. खेलखेलेर

ख. मिठा कुरा गरेर

ग. पौडी खेलेर

घ. खोलामा सुतेर

३. तिनीहरुका घर कस्ता थिए ?

क. राम्रा

ख. नराम्रा

ग. ठूला

घ. साना

४. रामजनमकी आमाको नाम के हो ?

क. सीता

ख. रीता

ग. भिजिया

घ. मनमाया

५. रामजनमकी आमाको शरीर कस्तो थियो ?

क. ठूलो

ख. सानो

ग. पातलो

घ. गजधम्य

६. भिजियाको आवाज सुन्ने वित्तिकै केटाकेटीले के गरे ?

क. सट लगाए

ख. कट्टु लगाए

ग. गन्जी लगाए

घ. कट्टु गन्जी लगाए

७. ठूला ठूला आँखा कसको थियो ?

क. रामजनम

ख. जानकी

ग. फुल्बा

घ. भिजिया

८. हुँ हुँ गर्दै को रुन थाल्यो ?

क. रामजनम

ख. जानकी

ग. भिजिया

घ. फुल्बा

९. खानेकुरा देखेपछि को दग् प्यो ?

क. जानकी

ख. फुल्बा

ग. रामजनम

घ. चौते

१०. छोराले खाएको आनन्द मान्दै कसले हेच्यो ?

क. फुल्बा

ख. चौते

ग. जानकी

घ. भिजिया

११. खानेकुरा खाइसकेपछि कसलाई कता जाऊ भयो ?

क. चौते

ख. फुल्बा

ग. भिजिया

घ. रामजनम

१२. रामजनम कोसँग रमाउँन चाहन्थ्यो ?

क. राम

ख. श्याम

ग. जानकी

घ. आफ्ना साथी

१३. रामजनमको उमेर कति छ ?

क. १०

ख. ८

ग. ९

घ. ११

१४. जानकीको उमेर कति वर्षको थियो ?

क. १०

ख. १५

ग. १३

घ. ११

१५. रामजनम, जानकी र फुल्बाका अनुहार कस्ता थिए ?

क. काला

ख. गोरा

ग. राम्रा

घ. मोटा

क्र.स.	तालिका सूची	पृष्ठ संख्या
१.	प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति	२३
२.	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति	२४
३.	प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	२५

४.	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	२६
५.	प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	२६
६.	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	२७
७.	समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलना	२८
८.	समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको समूहगत स्थिति	२९
९.	समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	३२
१०.	समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	३५
११.	पठनबोध क्षमतामा स्थानीयताका आधारमा गाउँ र सहर बीचको तुलना	३८
१२.	पठनबोध क्षमतामा विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालय बीचको तुलना	३९
१३.	पठनबोध क्षमतामा लैङ्गिकताका आधारमा छात्र र छात्रा बीचको तुलना	४०
१४.	पठनबोध क्षमतामा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषी बीचको तुलना	४२

परिशिष्टाङ्क उत्तरकुञ्जिका

दृश्टांश

अदृश्टांश

उत्तरकुञ्जिका

उत्तरकुञ्जिका

१. क

१. ग

२. घ

२. ग

३. क

३. क

४. घ

४. ग

५. ख

५. घ

६. घ

६. घ

७. क

७. घ

८. क

८. क

९. ग

९. ग

१०. ख

१०. घ

११. ग

११. घ

१२. क

१२. घ

१३. ख

१३. ग

१४. घ

१४. घ

१५. क

१५. क